

Maria Starnawska
(*Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach*)
ORCID: 0000-0001-9814-7489

Potomkowie rodzin rycerskich/szlacheckich w komturiach joannitów na Śląsku, w Wielkopolsce i w baliwacie brandenburskim

Streszczenie: W okresie wypraw krzyżowych i rozkwitu kultury rycerskiej joannici oraz inne zakony rycerskie miały w sposób najpełniejszy wcielać w życie syntezę ideałów rycerskich i chrześcijańskich. Po ustaniu ruchu krucjatowego sens dalszego istnienia zakonów rycerskich powołanych w celu jego wspierania stanął pod znakiem zapytania. Kryzysu tego nie przetrwali templariusze, ale joannitom się udało. Przetrwali, podejmując w Europie różne formy działalności, mniej lub bardziej związane ze swoim pierwotnym powołaniem (prowadzenie szpitali, parafii etc.). Jedną ze strategii przetrwania było przekształcanie przynajmniej niektórych placówek czy gałęzi zakonu w stowarzyszenie rycerskie, grupujące potomków rodzin szlacheckich, zapewniające im prestiż, możliwość prowadzenia rycerskiego stylu życia i uposażenie.

Na ziemiach polskich pojawili się w połowie XII w. za sprawą Henryka sandomierskiego, który nadał im posiadłość w Zagóści nad Nidą. Do końca średniowiecza stworzyli sieć ok. 30 domów zakonnych. Najwięcej placówek powstało na Śląsku, w ziemi lubuskiej i Nowej Marchii oraz na Pomorzu Zachodnim. Ściągali do nich rycerze z terenów położonych na zachód — z Łużyc, Połabia, Starej Marchii, Meklemburgii i jeszcze bardziej odległych obszarów Niemiec, przyczyniając się do germanizacji śląskiego i pomorskiego rycerstwa-szlachty.

W późnym średniowieczu zarówno zakon joannitów, jak i grupa społeczna rycerstwa-szlachty na Pomorzu i Śląsku oraz w mniejszym stopniu w Wielkopolsce, przeżywały okres poważnych przemian, dlatego warto zbadać, czy procesy te wpływały na siebie wzajemnie. Autorka artykułu podjęła to wyzwanie i postarała się w swoim tekście odpowiedzieć na pytanie, czy wstępowanie członków miejscowych lub napływowych rodzin rycerskich do zakonu joannitów umacniało pozycję którejś z tych grup i czy związanie się z jedną z nich stanowiło dla joannitów ważny sposób zakorzenienia się w lokalnej społeczności zamieszkującej w granicach metropolii gnieźnieńskiej i diecezji kamieńskiej.

Słowa kluczowe: joannici, komturie, Śląsk, Wielkopolska, rycerstwo, szlachta.

Joannici, a także inne zakony rycerskie, mieli w okresie wypraw krzyżowych i rozkwitu kultury rycerskiej w sposób najpełniejszy wcielać w życie syntezę ideałów rycerskich i chrześcijańskich¹.

---

¹ J. Fleckenstein, *Die Rechtfertigung der geistlichen Ritterorden nach der Schrift »De laude novae militiae« Bernhards von Clairvaux* [w:] *Die geistlichen Ritterorden Europas*, red. J. Fleckenstein, M. Hellmann, Sigmaringen 1980, s. 9–22; K. Górski, *Religijność Krzyżaków a klimat kulturalny*, „Przegląd Historyczny”, t. 75, 1984, z. 2, s. 249–256; J. Leclercq, *L'Ordine del Tempio: monachesimo guerriero e spiritualità medievale* [w:] *I Templari: mito e*

Dlatego szczególnego znaczenia nabrała w nich grupa braci rycerzy, której status u joannitów przypieczętowały statuty z 1206 r.² Wedle statutów z 1262 r. do grupy tej mieli być przyjmowani wyłącznie synowie rycerzy³. Niezależnie od tego, na ile zasady tej przestrzegano, to wymaganie o świeckim przecież charakterze zakłócało nieco istniejącą w zakonie równowagę między elementami religijnymi i rycerskimi, powodując wzmocnienie tych ostatnich⁴. Zarazem ruch krucjatowy w drugiej połowie XIII w. dobiegał końca. Niecałe 30 lat po wydaniu owych statutów padła ostatnia twierdza krzyżowców na Bliskim Wschodzie — Akka. Sens dalszego istnienia zakonów rycerskich powołanych dla wspierania ruchu krucjatowego stanął pod znakiem zapytania⁵. Kryzysu tego nie przetrwali templariusze, którzy padli ofiarą chciwości i podejrzliwości Filipa Pięknego, ale i własnego braku zdolności adaptacyjnych⁶. Joannici przetrwali, podejmując w Europie różne formy działalności, mniej lub bardziej związane z ich pierwotnym powołaniem (prowadzenie szpitali, parafii etc.)⁷.

Jedną ze strategii przetrwania było przekształcanie przynajmniej niektórych placówek czy gałęzi zakonu w stowarzyszenie rycerskie, grupujące potomków rodzin szlacheckich, zapewniające im prestiż, możliwość prowadzenia rycerskiego stylu życia i uposażenie. Ta forma działalności szpitalników okazała się na tyle atrakcyjna, że pozwoliła im przetrwać nie tylko kryzys związany z wygaśnięciem ruchu krucjatowego, ale i reformację w Brandenburskiej. Pomimo wprowadzenia przez margrabiów luteranizmu jako religii państwowej tamtejszy baliwat, w którym większość godności sprawowali ewangelicy, przetrwał do 1812 r. jako instytucja silnie związana ze strukturami państwowymi oraz dająca możliwość pozyskania urzędów i uposażenia miejscowej szlachcie⁸. W połowie XIX w. reaktywowano protestancki baliwat brandenburski, a także stworzono

---

storia. Atti del Convegno Internazionale di Studi alla Magione Templare di Poggibonsi — Siena, 29–31 Maggio 1987, red. G. Minnucci, F. Sardi, Siena 1989, s. 1–8; K. Elm, *Die Spiritualität der geistlichen Ritterorden des Mittelalters. Forschungsstand und Forschungsprobleme* [w:] *Die Spiritualität der Ritterorden im Mittelalter*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1993 („Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica”, t. 7), s. 12–23; B. Waldstein-Wartenberg, *Die Vassalen Christi. Kuturgeschichte des Johanniterorden im Mittelalter*, Köln–Böhlau 1988, s. 13–35; J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003, s. 240–242.

² R. Hiestand, *Die Anfänge der Johanniter* [w:] *Die geistlichen Ritterorden Europas*, s. 64–80; H.J.A. Sire, *Kawalerowie maltańscy*, tłum. H. Szczerkowska, Warszawa 2000, s. 24.

³ B. Waldstein-Wartenberg, *Rechtsgeschichte des Malteserordens*, Wien–München 1969, s. 43.

⁴ K. Elm, *Die Spiritualität der geistlichen Ritterorden*, s. 20–21.

⁵ H. Nicholson, *Rycerze templariusze*, tłum. P. Chojnacki, Warszawa 2005, s. 213–214, 217–221; M. Barber, *Templariusze*, tłum. R. Sudół, Warszawa 1999, s. 232–237; A. Demurger, *Jakub de Molay. Zmierzch templariuszy*, tłum. M. Satora, Toruń 2012, s. 135–150, 218–229; S. Schein, *The Templars: the regular army of the Holy Land and the spearhead of the army of its reconquest* [w:] *I Templari: mito e storia*, s. 17–24.

⁶ M. Melville, *Dzieje templariuszy*, tłum. A. Jędrychowska, Warszawa 1991, s. 262–308; M. Barber, *Templariusze*, s. 243–257; A. Demurger, *Jakub de Molay*, s. 231–294.

⁷ B. Waldstein-Wartenberg, *Die Vassalen Christi*, s. 46–47, 128–139; M. Starnańska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowa na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, s. 247–249.

⁸ E. Opgenoorth, *Die Ballei Brandenburg des Johanniterordens im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation*, Würzburg 1963, s. 64–70; A. von Klewitz, *Baliwat brandenburski rycerskiego zakonu szpitalników św. Jana Jerozolimskiego — ewangelicka gałąź zakonu joannitów* [w:] *Joannici i ich związki z ziemią polskimi*, red. P. Deles, P. Mrozowski, Warszawa 2014, s. 253–262; H. Kaak, *Verteidigung und Festigung der Position des Johanniterordens in der Neumark im 16. und 17. Jahrhundert* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte. Ritterordenskommenden der Templer und Johanniter im nordöstlichen Deutschland und in Polen*, red. Ch. Gahlbeck, H.-D. Heimann, D. Schumann, Berlin 2014 („Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte”, t. 9; „Schriften der Landesgeschichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg, Neue Folge”, t. 4), s. 473–494; L. Biewer, *Die Johanniter vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Ein Überblick*, ibidem, s. 499; H.J.A. Sire, *Kawalerowie maltańscy*, s. 316; D. Dolański, M. Konopnicka-Szatarska, *Ekonomiczne i religijne podłoże konfliktu między Janem z Kostrzyna a joannitami*, „Rocznik Lubuski”, t. 27, 2001, cz. 1, s. 75–78; J. Sarnovsky, *Vorgeschichte und Anfänge der Refor-*

anglikańską gałąź joannitów⁹. Oba te zakony, podobnie jak katolicy kawalerowie maltańscy, grupują przedstawicieli arystokracji lub inne osoby uznane za należące do elity i nie wymagają od większości członków prowadzenia życia konwentualnego¹⁰. Warto zatem prześledzić rolę potomków rodzin rycerskich czy też szlacheckich w procesie wrastania zakonu joannitów w miejscowe społeczeństwo na ziemiach polskich, tzn. w metropolii gnieźnieńskiej i diecezji kamieńskiej, w średniowieczu.

Joannici przybyli tu w połowie XII w. za sprawą Henryka sandomierskiego, który nadał im posiadłość w Zagości nad Nidą. Tamtejsza komtura upadła po wyroku sądu kościelnego wydanego w latach 1320–1321 w sprawie szkód wyrządzonych biskupstwu włocławskiemu przez joannitów z Lubiszewa na Pomorzu Gdańskim. Do końca średniowiecza ukształtowała się na ziemiach polskich sieć obejmująca ok. 30 domów joannitów. Proces fundacyjny zakończył się w drugiej ćwierci XIV w., chociaż w tym i następnym stuleciu niektóre placówki powstawały lub zanikały wskutek podziałów lub łączenia domów zakonnych¹¹. Placówki szpitalników najczęściej były fundacjami książęcymi bądź bezpośrednio na rzecz joannitów, bądź dla templariuszy, następnie przejętymi po kasacie Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona (Oleśnica Mała na Śląsku, Chwarszczany, Czaplinek, Leśnica, dobra komturii templariuszy w Wielkiej Wsi w ziemi lubuskiej i Nowej Marchii, w czasach joannitów z ośrodkiem w Łagowie, komtura w Rurce, przeniesiona następnie do Swobnicy na Pomorzu Zachodnim¹²) lub powstawały w wyniku wydzielenia posiadłości zakonnych.

Jedynie kilka domów na Śląsku, ufundowanych przed wzmożonym napływem obcego rycerstwa do tej dzielnicy w połowie XIII w.¹³, a działających jeszcze w późnym średniowieczu, powstało dzięki nadaniom miejscowego rycerstwa. Były to: Tyniec Wielki nad Ślężą, utworzony ok. 1189 r. dzięki inicjatywie rodziny Awdańców, a zdaniem Marka Cetwińskiego i Ulricha Schmilewskiego — rodziny

---

mation in der Ballei Brandenburg des Johanniterordens [w:] *The Military Orders and the Reformation. Choices, State building, and the Weight of Tradition. Papers of the Utrecht Conference, 30 September–2 October 2004*, red. J.A. Mol, K. Militzer, H. Nicholson, Hilversum 2006, s. 132–136.

⁹ O losie katolickiej części joannitów angielskich po wprowadzeniu reformacji przez Henryka VIII por. G. O'Malley, *The English Knight Hospitaller and the Reformation* [w:] *The Military Orders and the Reformation*, s. 79–99.

¹⁰ J. Sozański, *Tajemnice zakonu maltańskiego*, Warszawa 1993, s. 96–97; H.J.A. Sire, *Kawalerowie maltańscy*, s. 397–399; A. von Klewitz, *Baliwat brandenburski*, s. 263–273; L. Biewer, *Die Johanniter vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, s. 499–511.

¹¹ Proces fundacyjny joannitów na ziemiach polskich omawiam w publikacjach: M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 26–54, 69–72; *Joannici w średniowiecznej Polsce* [w:] *Joannici i ich związki*, s. 115–130; por. też R. Heś, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 55–82 i K. Dola, *Zakon joannitów na Śląsku do połowy XIV wieku*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 1973, t. 3, s. 44, 46–50, 81–86.

¹² M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 56–61, 66–67; M. Goliński, *Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 roku*, „*Kwartalnik Historyczny*” t. 98, 1991, nr 1, s. 3–20; E. Burzyński, *Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej*, „*Słupskie Studia Historyczne*” 2007, t. 13, s. 157–165; idem, *Zakon rycerski templariuszy na ziemiach Polski piastowskiej i na Pomorzu Zachodnim*, Wodzisław Śląski 2010, s. 23–34, 45–48, 60–92, 105–112, 121–127, 131–134, 136–148; P. Hope, *Curia Militiae Templi in Liceniz. Z dziejów templariuszy na zaodrzańskim obszarze diecezji lubuskiej*, „*Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny*” 1994–1995, t. 2–3, s. 13–16; idem, *Kwestia sprowadzenia templariuszy do Polski. Rozwój uposażenia zakonu w Wielkopolsce*, ibidem, 1993, t. 1, s. 16–32; G.J. Brzustowicz, *Likwidacja zakonu templariuszy w Nowej Marchii i na Pomorzu Zachodnim*, „*Nasza Przeszość*” 2009, t. 111, s. 254–267; idem, *Die Aufhebung des Templerordens in der Neumark und in Pommern* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte*, s. 157–166; K. Dola, *Zakon joannitów*, s. 84.

¹³ T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 21–28; M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie — gospodarka — polityka*, Wrocław 1980, s. 26–31.

nazywanej Wilczycami (Wildschütz), której związku z Awdańcami są nieudowodnione¹⁴, i biskupa wrocławskiego Żyrośława¹⁵, Strzegom, powstały w latach 1201–1203 dzięki fundacji Imbrama, kasztelana Ryczyny¹⁶, oraz Maków, założony krótko przed 1224 r. dzięki fundacji rycerza Sieciecha, zapewne uczestnika piątej krucjaty, i jego brata Stoigniewa¹⁷. Domy w Tyńcu i Makowie miały charakter komturii wiejskich, zaś dom w Strzegomiu, pomimo lokacji tam miasta w 1242 r., zachował podwójny, miejsko-wiejski charakter. Natomiast żadna z komturii joannitów na Śląsku nie zawdzięczała swego powstania nadaniom napływowych rodzin rycerskich. Rodziny te na przełomie XIII i XIV w. budowały dopiero swoją pozycję, podczas gdy fundacje komturii wiejskich, którymi, jak zostanie to wykazane w dalszej części niniejszego tekstu, bardziej interesowali się przedstawiciele rodzin rycerskich, ustały na Śląsku już pod koniec XIII w.¹⁸

Domy joannitów były nierównomiernie rozłożone na obszarze ziem polskich. Poza Zagością skasowano na mocy wyroku z lat 1320–1321 domy w Zbłągu i Niemojewku na Kujawach, o których zachowały się szczątkowe wiadomości. W 1370 r. joannici sprzedali dobra komturii w Lubiszewie, przeniesionej ze Starogardu Gdańskiego, a komturię w Sławnie na Pomorzu Środkowym od połowy XIV w. zredukowano do roli kościoła farnego obsługiwanego przez kapłana zakonnego. Największe skupiska placówek joannickich w późnym średniowieczu znajdowały się na Śląsku (12) oraz na Pomorzu Zachodnim, a także w brandenburskiej już wówczas ziemi lubuskiej i Nowej Marchii (osiem placówek, głównie dawne posiadłości templariuszy). Na terenie Królestwa Polskiego pozostały tylko komturie w Poznaniu (szpital wraz z uposażeniem w postaci kilkunastu wsi) i Kościanie.

Zróznicowana przynależność polityczna znalazła odzwierciedlenie w organizacji zakonu. Do połowy XIII w. joannici na ziemiach polskich podlegali przeoratu obejmującemu całą Europę Środkową, a następnie wielkiemu przeoratu niemieckiemu, w obrębie którego działały nie-trwale przeoraty¹⁹. Po przejściu dóbr templariuszy placówki śląskie i wielkopolskie weszły w skład przeoratu czeskiego z siedzibą w Pradze, w okresie wojen husyckich w Strakonicach²⁰, a domy na

¹⁴ W. Semkowicz, *Ród Awdańców w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1917, t. 44, s. 281–283; M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, s. 57–58 i tabl. 10; U. Schmilewski, *Der schlesische Adel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Herkunft, Zusammensetzung und politisch-gesellschaftliche Rolle*, Würzburg 2001 („Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens”, t. 5), s. 575–576.

¹⁵ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 39–40; R. Heś, *Joannici*, s. 60–63; K. Dola, *Zakon joannitów*, s. 47–48, 50, 85. Rolę biskupa podkreśla K. Gancarczyk, *W kwestii początków zakonu joannitów na Śląsku*, „Sobótka”, t. 40, 1985, nr 2, s. 193–194, umniejszając zasługę rodziny Awdańców-Wilczyców.

¹⁶ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 46–48; R. Heś, *Joannici*, s. 64–65; M. Cetwiński, *Ze studiów nad Strzegomiami*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, No 226, „Historia” 1974, t. 26, s. 19–22; idem, *Rycerstwo śląskie*, s. 122–123; K. Dola, *Zakon joannitów*, s. 47–48, 50, 85; U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 520.

¹⁷ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 45; R. Heś, *Joannici*, s. 66; M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie... Biogramy*, s. 51, 53–54; M. Gładysz, *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*, Warszawa 2002 s. 167–168; K. Dola, *Zakon joannitów*, s. 47–48, 50, 84; K. Gancarczyk, *W kwestii początków*, s. 195–200; R.M. Wrobel, *Die Johanniter in Oberschlesien. Gründung, Entwicklung und Niedergang der Kommenden Makau, Alt-Zülz und Cosel*, Würzburg 2010, s. 24–26; U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 420.

¹⁸ M. Starnawska, *Karrieren innerhalb des Johanniterordens (In den schlesischen ländlichen Kommenden des Böhmi-schen Priorats) als Bestandteil familier Strategien des Rittertums*, „Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2015, t. 20, s. 105–106.

¹⁹ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 53–54; K. Borchardt, *Verwaltungsstrukturen bei den deutschen Johannitern (12. Bis 14. Jahrhundert)* [w:] *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*, red. K. Borchardt, L. Jan, Brno 2011, s. 57–62.

²⁰ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 71–72; R. Heś, *Joannici*, s. 100–104; L. Jan, *Die Entwicklung des böhmischen Priorats der Johanniter* [w:] *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa*, s. 95–98; J. Mitáček, *Die böhmische*

terenie Pomorza, ziemi lubuskiej i Nowej Marchii, wraz z innymi komturiami brandenburskimi i meklemburskimi, w skład baliwatu brandenburskiego²¹. Obie te jednostki podlegały wielkiemu przeoratu niemieckiemu. Na ziemiach polskich wytworzyły się, tak jak w całym zakonie, dwa typy komturii²² — miejskie komturie kapłańskie, głównie w miastach śląskich i w Kościanie, dominujące w śląskiej części przeoratu czeskiego²³, oraz komturie wiejskie, zarządzane przez braci-rycerzy, dominujące w baliwacie brandenburskim²⁴ i nieliczne na Śląsku (skasowana w pierwszej połowie XIV w. Piława²⁵, Tyniec, Mała Oleśnica, Łosiów — czasowo w Zawadnie, Maków, po części, ze względu na duże uposażenie ziemskie, Strzegom, gdzie joannici obsługiwali farę miejską)²⁶. W komturiach miejskich zwykle rezydował konwent złożony z braci-kapłanów, często mieszczan z pochodzenia. W śląskiej gałęzi joannitów stosunkowo rzadkie było przechodzenie braci z jednego do drugiego typu komturii, toteż rycerze zakonni, którzy przynajmniej według statutów powinni byli pochodzić z rodzin rycerskich, i kapłani często mieszczańskiego pochodzenia tworzyli wyodrębnione grupy we wspólnocie zakonnej²⁷.

W regionach, w których najmocniej rozwinęła się sieć domów joannitów, tzn. na Śląsku²⁸, w ziemi lubuskiej i Nowej Marchii²⁹ oraz na Pomorzu Zachodnim³⁰ od połowy XIII w. trwała nasilona migracja rycerstwa z obszarów położonych na zachód od nich: z Łużyc, Połabia, Starej

---

Provinz des Johanniterordens und die Luxemburger 1310–1437, ibidem, s. 99–113; idem, *Čeští johanité v prvních desetiletích vlády Lucemburků*, „Acta Musei Moraviae. Scientiae Sociales” 2003, t. 88, s. 153–154; idem, *Strakonice ve struktuře české provincie řádu johanitů za vlády Lucemburků (1310–1419)*, „Jihočeský Sborník Historický” 2006, t. 75, s. 59; *Česká provincie provincie řádu johanitů a doba lucemburská / The Czech province of the Knights Hospitaller and the era of the Luxembourgs* [w:] *Stopy minulosti / Vestiges of the past*, red. J. Mitáček, L. Galuška i in., Brno 2011, s. 166–169.

²¹ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 72. Baliwowie rezydowali w różnych komturiach, por. Ch. Gahlbeck, *Lagow (Łagów) oder Sonnenburg (Słońsk). Zur Frage der Residenzbildung in der Ballei Brandenburg der Johanniter von 1317 bis 1527* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte*, s. 271–323.

²² J. von Pflugk-Harttung, *Die inneren Verhältnisse des Johanniterordens in Deutschland, besonders im östlichen Niederdeutschland (bis zum Beginne der Herrenmeisterwürde)*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1900, t. 20, s. 153; B. Waldstein-Wartenberg, *Die Vassalen Christi*, s. 231–232.

²³ M. Starnawska, *Duszpasterstwo parafialne joannitów w miastach Śląska i Wielkopolski w późnym średniowieczu* [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 I 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 116–118. Za nie do końca udowodniony kapłański charakter komturii miejskich uznaje R. Heś, *Joannici*, s. 251–252.

²⁴ M. Starnawska, *Mnisi — rycerze — szlachta. Templariusze i joannici na pograniczu wielkopolsko-brandenbursko-pomorskim*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 99, 1992, nr 1, s. 16–22.

²⁵ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 41; R. Heś, *Joannici*, s. 70.

²⁶ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 210–214; eadem, *Karrieren*, s. 105–107; R. Heś, *Joannici*, s. 509–512.

²⁷ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 211.

²⁸ T. Jurek, *Obce rycerstwo*, passim; M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie... pochodzenie*, s. 24–33; idem, *Polak Albert i Niemiec Mroczko. Zarys przemian etnicznych i kulturalnych rycerstwa śląskiego do połowy XIV wieku* [w:] idem, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001, s. 62–74; idem *Rycerstwo pogranicza tużycko-śląskiego w XIII–XIV wieku*, ibidem, s. 155–162; U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 71–100.

²⁹ G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku. Polityka — gospodarka — kultura — genealogia*, Warszawa 2004, s. 97–100, 161; Ch. Gahlbeck, *Zur Herkunft und Zusammensetzung des neumärkischen Adels bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts* [w:] *Landesherr, Adel und Städte in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Neumark*, Berlin 2015 („Bibliothek der Brandenburgischen und Preussischen Geschichte”, t. 14), s. 117–181.

³⁰ K. Guzikowski, *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV wieku*, Szczecin 2015, s. 30–53; J. Zdrenka, *Elity Pomorza Zachodniego w późnym średniowieczu* [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 302–305; L. Turek-Kwiatkowska, *Rycerstwo zachodniopomorskie* [w:] *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 1997, s. 87–89.

Marchii, Meklemburgii lub też jeszcze bardziej odległych obszarów Niemiec. Procesy te, opracowane przez Tomasza Jurka, Marka Cetwińskiego, Ulricha Schmilewskiego, Krzysztofa Guzikowskiego, Grzegorza Brzustowicza, Christiana Gahlbecka i Edwarda Rymara³¹, doprowadziły do germanizacji śląskiego i pomorskiego rycerstwa-szlachty. Znacznie bardziej stabilna sytuacja panowała w Wielkopolsce, gdzie większość rodzin rycerskich, w późnym średniowieczu szlacheckich, była miejscowego pochodzenia³². Jednak także i w tej dzielnicy osiedlali się lub czasowo przebywali przedstawiciele rodzin napływowych (np. Pradel, Behr, Spiegel³³).

W późnym średniowieczu zatem zarówno zakon joannitów, jak i grupa społeczna rycerstwa-szlachty na Pomorzu i na Śląsku, oraz w mniejszym stopniu w Wielkopolsce, przeżywały okres poważnych przemian. Warto zatem prześledzić, czy procesy te wzajemnie wpływały na siebie. Czy wstępowanie członków miejscowych lub napływowych rodzin rycerskich umacniało pozycję którejś z tych grup i czy związanie się z jedną z tych grup stanowiło dla joannitów ważny sposób zakorzeniania się w miejscowym społeczeństwie?

Skład osobowy domów joannitów na ziemiach polskich do końca XIII w. znany jest wrywkowo. Zachowały się wzmianki o najwyżej 50 braciach z działających tu wtedy kilkunastu domów. Nie zawsze jest jasne, czy różne wzmianki dotyczą tej samej osoby i czy brat wymieniony w dyplomie dotyczącym Śląska należał do któregoś z miejscowych konwentów, czy do świty przełożonego prowincji³⁴. O czterech braciach ze Sławna i jednym z Tyńca wiadomo, że byli kapłanami, zatem nie podlegali wymogom statutów z 1262 r. co do rycerskiego pochodzenia³⁵. Informacje o nich ograniczają się do ich imion, trzech ogólnochrześcijańskich (dwóch Janów i Piotr) i dwóch niemieckich (Bertold i Dythmar), co nie pozwala określić ich pochodzenia stanowego i etnicznego³⁶. Tylko o jednym z braci z XIII w. z Pomorza wiadomo, iż był rycerzem³⁷; w wypadku

³¹ S. Wesołowska, *Bibliografia prac prof. dr hab. Edwarda Rymara*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 21 (50), 2006, z. 4, s. 22, 36–37, 40, 42, 44 49–55. Badania nad dziejami rycerstwa pomorskiego sprzed 1989 r. omawia J. Zdrenka, *Stan badań nad rycerstwem zachodniopomorskim (osiągnięcia historiografii niemieckiej i polskiej [w:] Genealogia. Studia nad wspólnotami krewinaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 197–206.

³² Sobiesław Szybkowski, *Elita ziemiska Wielkopolski i Kujaw za panowania pierwszych Jagiellonów (1386–1501). Trwanie i wymiana [w:] Kolory i struktury średniowiecza*, s. 311–320.

³³ S. Kozierowski, *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII–XVI wieku*, Poznań 1929, passim, na temat wymienionych tu rodzin por. s. 8–9, 80–81, 96–97.

³⁴ Henryk *de Slaphusen* (?) i Jan *de Stuffurde* (z komturii w Steinfurcie?) należeli do świty przeora morawsko-polskiego w 1269 r., Henryk przeor komturii w Heimbach i może Konrad *dictus Thuringus* do świty przeora niemieckiego w 1281 r. — SUB, t. 4, wyd. Winfried Irgang, Köln–Wien 1988, nr 102, 406, 407, 418; M. Smoliński, *Joannici w polityce książąt polskich i pomorskich od połowy XII do pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku*, Gdańsk 2008, s. 215.

³⁵ Jan, kapłan *de Sclawena* w 1248 r. — Pommersch. UB, series nova, t. 1, wyd. K. Conrad, Köln–Wien 1970, nr 473; Piotr w 1270 r. i Bertold w latach 1270–1271 — ibidem, t. 2, cz. 1, wyd. R. Prümers, Stettin 1881, nr 918, 935; Jan w latach 1295–1298 — ibidem, t. 3, cz. 2, wyd. idem, Stettin 1891, nr 1753, 1761, 1861; KDW, wyd. I. Zakrzewski, t. 2, Poznań 1878, nr 741; Dythmar, pleban w Tyńcu Wielkim w 1287 r. — SUB, t. 5, wyd. W. Irgang, Köln–Wien 1993, nr 359.

³⁶ M. Cetwiński, *Polak Albert*, s. 65–69; idem, *Kilka uwag o imionach rycerstwa śląskiego w XII–XIII wieku* [w:] idem, *Śląski tygiel*, s. 57–59, wskazuje, iż słowiańskie rycerstwo na Śląsku używało imion niemieckich już przed początkiem napływu rycerstwa obcego. Na małą przydatność imion dla określenia pochodzenia konkretnej osoby wskazuje też U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 63–73. Podobnie mogło być na Pomorzu, więc imiona Bertolda i Dythmara nie muszą świadczyć o ich niemieckim pochodzeniu.

³⁷ Gerard, brat w Kopaniu i Goleniowie w latach 1281–1294 — Pommersch. UB, t. 2, cz. 2, nr 1202, 1203, 1329; t. 3, cz. 1, wyd. R. Prümers, Stettin 1888, nr 1430, 1444, 1568, 1597, 1692, 1703.

dwóch innych źródła sugerują to z dużym prawdopodobieństwem³⁸. Klucznik Rudolf w Tyńcu w 1287 r. mógł być serwientem, ale w dokumencie nie określono jego statusu³⁹. Brak wskazówek źródłowych co do statusu innych braci, ale z racji charakteru zakonu bardziej prawdopodobny jest ich status rycerski. Znanych jest więc najwyżej 45 rycerzy zakonnych z tego okresu. Tylko w ośmiu wypadkach źródła wskazują na ich pochodzenie zgodne ze statutami z 1262 r. Z rodzimego rycerstwa śląskiego pochodził Wilczek (*Wilcec*), brat w Tyńcu między 1234 a 1240 r., noszący imię charakterystyczne dla rodziny fundatorów tej komturii oraz dla rodziny Strzegomiów, fundatorów domu w Strzegomiu⁴⁰, i Henryk z Ostrowa, brat w Strzegomiu w 1251 r., chociaż taka wieś rycerska na Śląsku nie jest znana⁴¹. Istnieje hipoteza o jego pochodzeniu z Ostrawy Morawskiej⁴². Jan *de Rogow*, komtur w Lubiszewie w latach 1287–1313, mógł wywodzić się z rycerstwa wielkopolskiego⁴³.

Dwaj bracia z pomorskiego Kopania pochodzili z napływowych rodzin rycerskich: Bertold *de Saltza* może z rodziny z Turynгии, do której należał wielki mistrz krzyżacki Herman von Salza⁴⁴ i H. z Clützo, mistrz w 1289 r., z rodziny przybyłej na Pomorze z okolic położonych na południe od Magdeburga⁴⁵. Konrad *de Alcey*, komtur w Strzegomiu w 1251 r., mógł pochodzić z którejś z rodzin drobnorycerskich z okolic miasta Alzey koło Wormacji⁴⁶, a Ulryk *Suaewus*, komtur w Łosiu i namiestnik przeora niemieckiego na Polskę w 1297 r., z rodziny Schwabe-Schenk, przybyłej na Śląsk i Pomorze z okolic Hildesheim już na początku XIII w.⁴⁷ Jeśli wymieniony w 1281 r. Konrad zwany *Thuringus* nie należał do świty przeora niemieckiego, to mógł pochodzić z którejś z osiadłych na Śląsku rodzin o tym przydomku⁴⁸. Rycerz zakonny Gerard, brat w Ko-

³⁸ Jan, k. w Sławnie w latach 1270–1271, wymieniany w dokumentach oprócz innych braci, których stan kapłański zaznaczono — Pommersch. UB, t. 2, cz. 1, nr 918, 935; B. *de Saltza*, brat w Kopaniu w latach 1286, 1291 i 1294, k. ibidem w 1287 r. i brat w Lubiszewie w 1291 r., w dokumencie z 1291 r. wymieniony wśród świadków po świeckich rycerzach — ibidem, t. 2, cz. 2, nr 1376, t. 3, cz. 1, nr 1430, 1444, 1592, 1593; Pommerell. UB, wyd. M. Perlbach, Danzig 1882, nr 476.

³⁹ SUB, t. 5, nr 359. R. Heś, *Joannici*, s. 253–254, wątpi w obecność serwientów u joannitów śląskich.

⁴⁰ SUB, t. 2, wyd. W. Irgang, Wien 1977, nr 197; M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie... Biogramy*, s. 57–58, 200, tabl. 8, 10; idem, *Ze studiów nad Strzegomiami*, s. 27; W. Semkowicz, *Ród Awdańców*, s. 163; U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 520–521, 575–576.

⁴¹ SUB, t. 3, wyd. W. Irgang, Köln–Wien 1984, nr 21. Wsi tej nie zna M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie... Biogramy*, s. 214 (indeks).

⁴² R. Heś, *Joannici*, s. 256.

⁴³ Pommerell. UB, nr 380, 408, 417, 424 476; CDP, t. 2, cz. 1, nr 136, 137; *Preußisches Urkundenbuch*, t. 2, wyd. M. Hein, E. Maschke, *Königsberg in Preussen 1932–1939*, nr 97; M. Smoliński, *Joannici*, s. 250–252. T.W. Lange, *Joannici na Pomorzu Gdańskim. Stan badań — interpretacje — próba syntezy*, „Zapiski Historyczne” 1994, t. 59, s. 14–15 wątpi, czy wszystkie te wzmianki dotyczą jednej osoby.

⁴⁴ Pommersch. UB, t. t. 3, cz. 1, nr 1593; Pommerell. UB, nr 476; M. Smoliński, *Joannici*, s. 239, 247–248, 255–256 (bezpodstawnie identyfikuje go z kapłanem zakonnym w Sławnie w latach 1270–1271), o rodzinie por. E.H. Kneschke, t. 8, Leipzig 1868, s. 31.

⁴⁵ Pommersch. UB, t. t. 3, cz. 1, nr 1513; o rodzinie por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 226–227.

⁴⁶ SUB, t. 3, nr 21; o rycerstwie w okolicach Alzey por. *Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch, Einleitungsband, Abt. A: Geschichte der Heraldik: Wappenwesen, Wappenkunst und Wappenwissenschaft*, Erlangen und Görlitz 1890, s. 140; zob.: <http://data.cerl.org/siebmacher/_search?query=lemma:%22Alzey%22> [dostęp: 10 maja 2018].

⁴⁷ SUB, t. 6, wyd. W. Irgang przy współpracy D. Schadewaldt, Köln–Weimar–Wien 1998, nr 301; J. von Pflugk-Harttung, *Die Anfänge des Johanniterordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg*, Berlin 1899, s. 76–78; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 294–295; R. Heś, *Joannici*, s. 256; J. von Pflugk-Harttung, *Die Anfänge des Johanniterordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg*, Berlin 1899, s. 76–78. O rodzinie por. też U. Schmilewski, *Der schlesische Adel*, s. 560–561.

⁴⁸ SUB, t. 4, nr 406, 407, 418; o rodzinie por. T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 299.

paniu i Goleniowie w latach 1281–1294, określony w dyplomie z 1287 r. jako *familiaris* księcia Bogusława IV, zapewne też pochodził z rodziny rycerskiej, jednak bliżej nieznaney⁴⁹.

Wzmianki o pozostałych joannitach z ziem polskich do końca XIII w. ograniczają się do ich imion. Spośród najwyżej 43⁵⁰ wymienionych z imienia w źródłach domniemanych rycerzy zakonnych (uwzględniając też tych, co do których istnieją inne wskazówki) sześciu braci ze Śląska nosi imiona słowiańskie, przy czym ostatni wymieniony jest w 1251 r.⁵¹, najwyżej 20 posiada imiona niemieckie⁵², a najwyżej 16 ogólnochrześcijańskie⁵³. Przewaga imion obcych, zwłaszcza niemieckich, wskazuje, iż sporą część joannitów na ziemiach polskich już w XIII w. stanowili przybysze z zachodu. Niektórzy z nich przybywali tu jako przełożeni domów lub prowincji zakonnych, delegowani przez władze zakonu, jak pochodzący z Dolnych

⁴⁹ Pommersch. UB, t. 2, cz. 2, nr 1202, 1203, 1329; t. 3, cz. 1, nr 1430, 1444, 1568, 1597, 1622, 1703; M. Smoliński, *Joannici*, s. 247, 255–256. D. Wybranowski, *Fundacja komandorii joannitów w Goleniowie na tle stosunków księcia Bogusława IV z zakonami rycerskimi w latach 1280–1291*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 14 (43), 1999, z. 3, s. 10–20, podkreśla koniunkturalny charakter kontaktów księcia z joannitami jako zakonem. Wobec tego określenie Gerarda jako *familiaris* księcia mogłoby wynikać nie tyle z jego przynależności do elity i wynikających stąd osobistych kontaktów z władcą, ale z przynależności do zakonu, który Bogusław chciał pozyskać dla swoich planów. Jednakże Wybranowski w ogóle nie zinterpretował określenia *familiaris*, przeto można uznać je za argument przemawiający za dostojnym pochodzeniem joannity.

⁵⁰ Imię komtura w Stargardzie w 1234 r., *Chalo*, jest trudne do sklasyfikowania (*Urkunden und Regesten zur Geschichte des Templerordens im Bereich des Bistums Cammin und der Kirchenprovinz Gnesen*, wyd. W. Irgang, Köln–Wien 1987, nr 11, 12), pełne imię komtura z Kopania w 1289 r., H. de Clützo, jest nieznanne (Pommersch. UB, t. 3, nr 1513).

⁵¹ Wymieniony już Wilczek oraz Bogumił i Przedbór, bracia w Strzegomiu w 1239 r. (SUB, t. 2, nr 170); Bogusza, brat w Grobnikach lub Makowie w 1239 r. (ibidem, nr 165); Miłociej *Polonus*, brat w Strzegomiu w 1251 r. (ibidem, t. 3, nr 21); Radosz, brat w Tyńcu między 1234 a 1240 r. (ibidem, t. 2, nr 197). Por. K. Dola, *Zakon joannitów*, s. 59–60; R. Heś, *Joannici*, s. 255–256.

⁵² Bertold von Salza, Gerard, Henryk z Ostrowa, Konrad von Alzey, Konrad *Thuringus*, Ulryk Schwabe oraz Borchard, mistrz w Kopaniu w 1285 r. (Pommersch. UB, t. 2, cz. 2, nr 1329); Burgard, brat w Niemojewku na Kujawach w 1250 r. (CDP, t. 2, cz. 1, wyd. L. Rzyszczyński, A. Muczkowski, Varsaviae 1848, nr 46); Geldolf, przeor Polski w latach 1252–1255 (J.D. Le Roulx, *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem 1100–1310*, t. 2, Paris 1897, nr 2611; SUB, t. 3, nr 145); Henryk, k. w Strzegomiu w latach 1261–1280 (SUB, t. 3, nr 354; t. 4, nr 163, 318, 327, 381; t. 6, nr 402); Herman, k. w Niemojewku w 1299 r. (*Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 4, 1888, nr 19, s. 131); Konrad z Würzburga, brat w Strzegomiu w 1251 r. (SUB, t. 3, nr 21); Konrad, k. w Cieplicach w 1288 r. (SUB, t. 5, nr 372); Konrad, k. w Lwówku w 1289 r. (SUB, t. 5, nr 437); Rinold, brat w Strzegomiu w 1239 r. i w Tyńcu między 1234 a 1240 r. (SUB, t. 2, nr 170, 171, 197); Rudolf, klucznik w Tyńcu w 1287 r. (SUB, t. 5, nr 359); Teodoryk, k. w Poznaniu w 1252 r. (KDW, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1977, nr 1878); Teodoryk, rektor w Zagości w 1257 r. (CDP, t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Varsaviae 1858, nr 35); Teodoryk, k. w Piławie w 1261 r. (SUB, t. 3, nr 354); Tylman, k. w Łosiowie w l. 1281–1287 (SUB, t. 4, nr 406, 410; t. 5, nr 1, 2, 197, 203, 204, 359). Bardzo prawdopodobna jest tożsamość trzech braci o imieniu Teodoryk, co zmniejszałoby liczbę nosicieli imion niemieckich do najwyżej 18. Por. M. Starnańska, *Między Jerozolimą*, s. 207; M. Smoliński, *Joannici*, s. 196, 200–201.

⁵³ Jan *de Rogow* oraz Albert, brat w Niemojewku w 1250 (CDP, t. 2, cz. 1, nr 46); Chrystian, brat w Stargardzie w 1234 r. (*Urkunden und Regesten zur Geschichte des Templerordens*, nr 11); Chrystian, k. i brat w Sławnie w latach 1275–1285 (Pommersch. UB, t. 2, nr 1011, 1336); Jan, mistrz w Łosiowie w 1238 r. (SUB, t. 2, nr 146); Jan, wicemistrz w Strzegomiu w 1239 r. (SUB, t. 2, nr 170, 171); Jan, prawdopodobnie joannita w Strzegomiu w 1246 r. (SUB, t. 2, nr 30); Jan, brat w Tyńcu w 1261 r. (SUB, t. 3, nr 354); Jan, k. w Sławnie w latach 1270–1271 (Pommersch. UB, t. 2, nr 918, 935); Jan, brat w Łosiowie w 1282 r. (SUB, t. 5, nr 1, 2); Jan, k. w Tyńcu w 1287 r. (SUB, t. 5, nr 359); Jan, k. w Lubiszewie w latach 1287–1291 (Pommerell. UB, nr 380, 408, 417, 424; CDP, t. 2, cz. 1, nr 136, 137); Maurycy, k. w Poznaniu w 1268 r. (KDW, t. 1, nr 433); Peregryn, k. w Tyńcu w 1297 r. (SUB, t. 6, nr 326); Piotrek, brat w Grobnikach lub Makowie w 1239 r. (SUB, t. 2, nr 165); Robert, mistrz na Śląsku lub w Strzegomiu w 1205 r. (SUB, t. 1, wyd. H. Appelt, Wien 1971, nr 198); Tomasz *de Primus*, brat w Lubiszewie w 1291 r. (Pommerell. UB, nr 476).

Niemiec przeor Polski w latach 1252–1255 Geldolf, niepełniący wcześniej godności komtura żadnego z polskich domów, w latach 1257–1259 komtur w Brnie⁵⁴. Komtur poznański Maurycy w 1268 r. prawdopodobnie był tożsamy z przeorem polskim i morawskim w 1261 r. i może komturem w Mirow w Meklemburgii i Werben w Brandenburgii w latach 1277–1283⁵⁵. Konrad z Würzburga, brat w Strzegomiu w 1251 r., mógł wywodzić się z komturii joannitów w tym frankońskim mieście⁵⁶. Ulryk *Suaewus*, komtur w Łosiowie i namiestnik przeora niemieckiego na Polskę w 1297 r., był na początku XIV w. komturem w Brunszwiku i meklemburskich Gartow, Nemerow i Mirow. Zapewne pochodził z rodziny osiadłej na Śląsku⁵⁷, ale mógł też być przysłanym z głębi Niemiec dostojnikiem zakonnym, przenoszonym następnie na kolejne placówki w granicach przeoratu. Występowanie w kujawskim Niemojewku wyłącznie braci o niemieckich imionach (Burgard i Herman, w 1312 r. Otto⁵⁸) i ogólnochrześcijańskim, ale w wersji zgermanizowanej, imieniu Albert także sugeruje, iż byli to przybysze z niemieckiej części przeoratu, a nie potomkowie rodzin rycerskich z Kujaw. Jeśli uznać komtura w Poznaniu, Zagości i Piławie o imieniu Teodoryk za jedną osobę, to byłby on raczej przybyszem z Niemiec umieszczanym w kolejnych komturiach wedle potrzeby niż potomkiem miejscowego rycerstwa. Jednak już w drugiej połowie XIII w. pojawiają się wśród joannitów przedstawiciele obcych rodzin rycerskich osiedlających się na Pomorzu i Śląsku (Bertold von Saltza, H. z Clützo, może Ulryk *Suaewus* i Konrad *Turingus*).

Na podstawie tak wyrywkowych i nieprecyzyjnych źródeł trudno zbudować całościowy obraz. Zgromadzony materiał sugeruje jednak, iż na ziemiach polskich nie było dostatecznej liczby powołań w rodzinach rycerskich tak miejscowych, jak i napływowych, skoro część braci była tu delegowana z innych obszarów przeoratu niemieckiego. Ponadto wydaje się, iż na Śląsku rodzime rycerstwo utrzymywało w XIII w. więź z joannitami jako dobrodzieje i członkowie zakonu (Wilczek), przy czym od połowy XIII w. także i w tej dzielnicy w domach szpitalników pojawiają się przedstawiciele rodzin napływowych osiadających na Śląsku. Na Pomorzu brak jest śladów związku rodzimego rycerstwa z joannitami, podczas, gdy w drugiej połowie XIII w. zaznaczają też swą obecność przedstawiciele obcych rodzin osiedlających się w tej dzielnicy. Nie sposób jednak określić wzajemnych proporcji grup braci z rodzin miejscowych, napływowych i delegowanych z centrali.

W drugiej dekadzie XIV w. do pomorskiej, od tego momentu pomorsko-brandenburskiej, i śląskiej gałęzi joannitów przyjęto dawne komturie templariuszy. Brak informacji o wstąpieniu któregokolwiek z byłych rycerzy Świątyni do joannitów, ale szpitalnicy odziedziczyli po templariuszach nie tylko ich dobra, lecz też ich pozycję i funkcje społeczne w Marchii i na Pomorzu⁵⁹.

⁵⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, t. 5, fasc. 1, wyd. J. Šebánek, S. Dušková, Pragae 1974, nr 199; M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 54; K. Borchardt, *The Hospitallers in Pomerania: Between the Pories of Bohemia and Alamania* [w:] *The Military Orders*, t. 2, *Welfare and Warfare*, red. H. Nicholson, Aldershot 1998, s. 299; M. Smoliński, *Joannici*, s. 185, 186

⁵⁵ KDW, t. 1, nr 433; SUB, t. 3, nr 354; o przeorze Maurycym por. H. Heś, *Joannici*, s. 113; A. Luttrell, *The Hospitaller Province of Alamania to 1428* [w:] *Ritterorden und Region — politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995 („Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica”, t. 8), s. 26; M. Smoliński, *Joannici*, s. 200–201; J. von Pflugk-Harttung, *Die Anfänge des Johanniterordens*, s. 16.

⁵⁶ SUB, t. 3, nr 21; R. Heś, *Joannici*, s. 256, przyp. 65.

⁵⁷ SUB, t. 6, nr 301; M. Smoliński, *Joannici*, s. 257, 265–266, 293; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 294–295, 352; R. Heś, *Joannici*, s. 256; J. von Pflugk-Harttung, *Die Anfänge des Johanniterordens*, s. 16–17, 33, 53–56, 76–78,

⁵⁸ KDW, t. 2, nr 955.

⁵⁹ G.J. Brzustowicz, *Likwidacja zakonu*, s. 264–265; idem, *Die Aufhebung*, s. 163–164; M. Starnawska, *Mnisi — rycerze — szlachta*, s. 20.

Nieliczne wzmianki na temat prosopografii templariuszy na pograniczu wielkopolsko-brandenburskim wskazują, iż byli to potomkowie napływowych rodzin rycerskich z Brandenburgii lub z okolic Brunszwiku, przesiedlających się na Pomorze Zachodnie lub do Nowej Marchii. Korelowało to z postawą polityczną rycerzy Świątyni, którzy w rywalizacji na pograniczu między książeztwami pomorskimi, wielkopolskimi i Brandenburgią wyraźnie wspierali ekspansję margrabiów na wschód i kolonizację Nowej Marchii⁶⁰.

Rekrutacja braci rycerzy po przejęciu przez joannitów posiadłości templariuszy miała charakter podobny do tego, jaki zdaje się rysować na podstawie wrywkowych danych z XIII w. Na Śląsku spośród 64 znanych komturów komturii rycerskich z XIV i XV w. (wliczając w to komturię w Strzegomiu, która miała dwoisty charakter i niekiedy komturów kapłanów z racji obowiązków parafialnych) jeden z nich, Bertold z Hennebergu, komtur w Łosiu i namiestnik przeora czeskiego na Śląsk w 1309 r., późniejszy przeor czeski, był, tak jak kilku komturów w XIII w., przybyszem z głębi Niemiec, a sprawowanie godności w Łosiu było tylko chwilowym etapem jego kariery⁶¹. Dwoch komturów pochodziło z dynastii Piastów⁶², a 30 z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem z rodzin rycerskich; pięciu z nich mogło pochodzić z miejscowych rodzin śląskich⁶³, 23 z dużym prawdopodobieństwem z rodzin napływowych⁶⁴, a w dwóch wypadkach brak pewności⁶⁵.

⁶⁰ M. Starnawska, *Mnisi — rycerze — szlachta*, s. 18–19, 22–23; eadem, *Notizie sulla composizione e sulla struttura dell'Ordine del Tempio in Polonia [w:] I Templari: mito e storia*, s. 149–151.

⁶¹ CDS, t. 16, *SR 1301–1315*, oprac. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1982, nr 3038; KDW, t. 2, nr 929; M. Smoliński, *Joannici*, s. 270–276; W artykule M. Starnawska, *Karrieren*, s. 112–113, autorka błędnie potraktowała go jako przedstawiciela rycerstwa napływowego osiadłego na Śląsku na stałe.

⁶² Siemowit, książę cieszyński, k. w Małej Oleśnicy w latach 1360–1372, potem przeor czeski, M. Starnawska, *Siemowit [w:] PSB*, t. 37, z. 1, Warszawa–Kraków 1996, s. 75; R. Heś, *Joannici*, s. 494–495; J. Mitáček, *Ziemovit Těšínský — generální převor řádu johanitů a slejský kníže*, „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity” 1999, t. 46, s. 18–20, i Rupert, książę lubińsko-chojnowski, k. w Małej Oleśnicy w latach 1402–1423, potem przeor czeski, M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 352; R. Heś, *Joannici*, s. 496.

⁶³ Andrzej, k. w Tyńcu w latach 1337–1342, jeśli tożsamy z prokuratorem tamże w 1331 r., to był krewnym dziedziczką ziemi w Jeszkowicach nad Odrą. Jeszko Poduszka, k. w Tyńcu w 1370 r., w Makowie w 1374 r., w Strzegomiu w 1378 r.; Michał, k. w Tyńcu w latach 1309–1327, a w latach 1329–1338 przeor czeski, noszący imię charakterystyczne dla rodziny fundatorów komturii w Tyńcu; Teodoryk *de Salice* (Salisch und Grossgraben), wicekomtur i k. w Małej Oleśnicy w latach 1337–1343, może tożsamy z k. w Tyńcu w latach 1346–1350; Tymo von Reibnitz, komtur w Strzegomiu w latach 1412–1419 — M. Starnawska, *Karrieren*, s. 109, 113; eadem, *Między Jerozolimą*, s. 346, 350, 352; R. Heś, *Joannici*, s. 493, 494, 499, 510, 516, 517; Kneschke, t. 7, Leipzig 1867, s. 406–408; t. 8, s. 22–23; M. Cetwiński, *Ród Jeszka Poduszki i kościół w Brzezimierzu [w:] idem, Śląski tygiel*, Częstochowa 2001, s. 225–243.

⁶⁴ M. Starnawska, *Karrieren*, s. 112–113, przyp. 56, tam dokumentacja. Z rodziny lużyckiej, osiadłej na Śląsku już w połowie XIII w., pochodził też Jerzy Gawski (Gaußig), k. w Małej Oleśnicy w latach 1482–1485, pieczętujący się herbem tej rodziny, którego autorka pominęła w cytowanym artykule. Por. M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 349; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 225; J. Siebmacher's *großes und allgemeines Wappenbuch*, t. 6, cz. 8, *Der abgestorbene Adel der preussischen Provinz Schlesien*, oprac. C. Błazek, cz. 2, Nürnberg 1890, s. 44, tabl. 29; H. Knothe, *Die ältesten Siegel der oberlausitzer Adels*, „Neues Lausitzisches Magazin” 1891, t. 67, s. 1–32 (całość), s. 27–28, tabl. VII, nr 94 b, c. Pięczęć Jerzego — AP we Wrocławiu, Rep. 68, nr 347.

⁶⁵ Hans Sebnitz, k. w Strzegomiu w latach (może już od 1465?) 1467–1477 i w Małej Oleśnicy w latach 1467–1480, potomek rodziny Säbenitz z legnickiego, będącej gałęzią starej śląskiej rodziny Rothkirch (*Ruffa ecclesia*); M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 349; R. Heś, *Joannici*, s. 262, przyp. 139; 511; J. Sinapius, *Schlesische Curiositäten*, t. 1, Leipzig 1720, s. 864; *Neues Preussisches Adels — Lexicon*, t. 4, Leipzig 1837, s. 134; Kneschke, t. 7, s. 603–604; Ludwik von Hoinfels, k. w Strzegomiu w latach 1307–1309, CDS, t. 16, *SR 1301–1315*, nr 2959, 3038 — rodzina niezidentyfikowana.

W baliwacie na 52 znanych komturów wiejskich z XIV i XV w.⁶⁶ tylko w wypadku pięciu⁶⁷ brak jest przesłanek wskazujących z pewnością lub dużym prawdopodobieństwem, iż pochodzili oni z rodzin rycerskich. Najczęściej były to rodziny przybyłe na Pomorze Zachodnie, do Nowej Marchii czy ziemi lubuskiej z Łużyc, okolic Magdeburga, Meklemburgii czy Starej Marchii⁶⁸ lub też wywodzących się z bardziej odległych części Niemiec⁶⁹. Ośmiu z nich osiągnęło także

⁶⁶ Wykaz komturów M. Starnawska, *Mnisi — rycerze — szlachta*, s. 29–31. Ponadto pominięty w tym wykazie Henryk von Arnim, k. w Chwarszczanach w 1420 r., F.A. Vossberg, *Die Siegel der Mark Brandenburg*, Berlin 1868, tabl. G. 3/43.

⁶⁷ Bernard Bruker, k. w Santoku w 1434 r. i w Leśnicy w 1438 r.; Ludolf, k. w Stargardzie i Suchaniu w latach 1324–1327, kapłan; Zygmunt Prosor, k. w Chwarszczanach w 1484 r.; Rulof, k. w Leśnicy w 1361 r.; Bernard Schleusingen, k. w Rurce w latach 1358–1360 (rodzina niezidentyfikowana).

⁶⁸ Busso von Avensleben, k. w Łagowie w latach 1382–1392, por. G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo*, s. 251–253; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 161–162; Henryk von Arnim, k. w Chwarszczanach w 1420 r., por. Kneschke, t. 1, Leipzig 1859, s. 108; Jakub Barfus, k. w Łagowie w l. 1474–1490, por. Kneschke, t. 1, Leipzig 1859, s. 197–199; Otto Blankenburg, k. w Swobnicy w 1478 r., w Pęzinie w 1483 r., por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 175–176; Bukinowie (niejasne czy jedna rodzina): Jan, k. w Rurce w l. 1335–1344, Michał, k. w Swobnicy w 1407 r. i w Suchaniu w 1417 r., Hans, k. w Swobnicy w 1440–1442 r., kilka rodzin o podobnym nazwisku wymieniają Kneschke, t. 1, s. 514 i K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 178, 188; Günsterbergowie: Dietrich, k. w Suchaniu w 1360 r., Hans, k. w Suchaniu w latach 1438–1442, Henning, k. w Swobnicy i Suchaniu w latach 1383–1386, Kasper, k. w Swobnicy w latach 1451, 1456–1469, Maciej, k. w Suchaniu w latach 1364–1368, Reimar, k. w Suchaniu w latach 1399–1409, por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 211; Anno Heimbürg, k. w Łagowie w latach 1403–1407, Kneschke, t. 4, s. 266–267; Henning Helpke, k. w Suchaniu w 1361 r., może potomek meklemburskiej rodziny Helppte, por. Kneschke, t. 4, Leipzig 1863, s. 300; G. Brzustowicz, *Rycerstwo*, s. 295; Wilhelm Holsten, k. w Rurce w latach 1373–1376, kapłan, por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 217–218; Bernard Kamenz, k. w Rurce w latach 1368–1370, por. T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 239; Tessen Kleist, k. w Suchaniu w latach 1490–1527, por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 225–226; Herman Knut, k. w Chwarszczanach w 1438 r., por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 227; S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 145; Miklosz Kolditz, k. w Swobnicy w 1419 r., w Łagowie w latach 1438–1442, por. T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 243–244; Kneschke, t. 2, Leipzig 1860, s. 304–306; Ulryk Königsmarck, k. w Leśnicy w 1435 r., por. Kneschke, t. 5, Leipzig 1864, s. 200–202; Konow (Kunow): Hans, k. w Kolinie w 1490 r. i Mikołaj, k. w Suchaniu w 1488 r., por. Kneschke, t. 5, s. 230; Henryk Paris, k. w Leśnicy w 1335 r., może rodzina pomorska, por. Leopold von Ledebuhr, *Adelslexicon der preussischen Monarchie*, t. 2, Berlin 1856, s. 181; Degenhard Predöhle, k. w Swobnicy w 1406 r., por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 259; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 267; S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 80–81; Konrad Rederen, k. w Chwarszczanach w 1460 r., por. Kneschke, t. 7, s. 391–393; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 273; Bernard Rohr, k. w Swobnicy w latach 1490–1503, kapłan, por. Kneschke, t. 7, s. 559–560; Borchard Saldern, k. w Chwarszczanach w latach 1344–1345; por. Kneschke, t. 8, s. 17–18; Schlabrendorfowie: Jerzy, k. w Chwarszczanach w latach 1478–1479, w Swobnicy w latach 1483–1485 (1487?), baliw w latach 1492–1527, i Ludwik, k. w Pęzinie w latach 1490–1493, por. Kneschke, t. 8, s. 181–185; Schliebenowie: Baltazar, k. w Leśnicy w 1419 r., baliw w latach 1427–1437; Jan, k. w Leśnicy w latach 1473–1488; Kurt, k. w Leśnicy w latach 1490–1498, por. Kneschke, t. 8, s. 208–213; Schulenburgowie: Bernard, k. w Czaplinku w latach 1361–1368, baliw 1373–1400 i Ryszard, k. w Swobnicy w 1474 r., baliw w latach 1477–1491, por. Kneschke, t. 8, s. 362–368; Gedeke Schulte, k. w Swobnicy w 1413 r., por. Kneschke, t. 8, s. 369; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 272; Mikołaj Tirbach, k. w Suchaniu w latach 1420–1424, w Swobnicy w latach 1428–1436, baliw latach 1437–1454, por. J. Siebmacher's *großes und allgemeines Wappenbuch*, t. 6, cz. 5, *Der abgestorbene Adel der Provinz und Mark Brandenburg*, oprac. G.A. Mülverstedt, Nürnberg 1880, s. 95; Gizo Wardenberg, k. w Rurce w 1361 r., por. G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo*, s. 328; Wedlowie: Hasso, k. w Swobnicy w latach 1420–1424, Henryk, k. w Łagowie w 1372 r., w Chwarszczanach w latach 1372–1376, por. G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo*, s. 329–346; Jordan Vrekleve, k. w Chwarszczanach w 1361 r., może któraś brandenburskich rodzin Bardeleben, por. Kneschke, t. 1, s. 194–195; Hildebrand Zelchow, k. w Łagowie w 1463 r., por. L. von Ledebuhr, *Adelslexicon*, t. 2, s. 440.

⁶⁹ Jan Adam, k. w Leśnicy w 1392 r., może rodzina austriacko-bawarska, por. Kneschke, t. 1, s. 10; Jan Bortfelde, k. w Leśnicy w 1321 r. i Gebhard, k. w Czaplinku w latach 1320–1347, potem baliw, por. Kneschke, t. 1, s. 586–587; Bernard Eltze, k. w Rurce w latach 1344–1345, może rodzina nadreńska, por. Kneschke, t. 2, s. 97–99; Jan Niendorf, k. w Suchaniu w latach 1345–1355, może rodzina z okolic Bremy, por. Kneschke, t. 6, Leipzig 1865, s. 510.

godność baliwa brandenburskiego⁷⁰. To zestawienie może świadczyć o atrakcyjności kariery w zakonie joannitów dla rodzin napływowych na Śląsku, Pomorzu i w Nowej Marchii. Zwłaszcza w XIV w., w okresie, gdy budowały one dopiero swoją pozycję, uzyskanie godności komtura oraz związanego z nią prestiżu i dochodów mogło być pomocne dla podniesienia znaczenia w nowym środowisku. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę fakt, iż wedle badań Tomasza Jurka i Krzysztofa Guzikowskiego zarówno przez Śląsk, jak i przez Pomorze Zachodnie, przewinęło się dwieście kilkadziesiąt rodzin napływowych⁷¹, trzeba uznać, że komturii joannickich było zbyt mało, by mogły służyć jako trampolina awansu dla wszystkich rodzin przybyszów.

Pochodzenie paru komturów z jednej rodziny, jak u śląskich Haugwitzów (2), a w baliwacie u Günsterbergów (6), być może Bukinów (3), Schliebenów (3), Schlabrendorfów (2) i Schulenburgów (2)⁷² wskazuje, iż niektóre z rodzin uznawały karierę w zakonie joannitów za szczególnie użyteczny sposób wzmacniania własnej pozycji. Predylekcja jednej rodziny do obierania takiej drogi kariery mogła wynikać z rozmaitych przyczyn, np. sąsiedztwa rodowej siedziby z jakąś komturią joannicką, jak w wypadku Günsterbergów, których głównym ośrodkiem dóbr były Wapnica i Nosowo (Günsterberg) w pobliżu Suchania⁷³, gdzie pięciu przedstawicieli tej rodziny piastowało godność komtura, czy też uzyskania przez pierwszego wstępującego do zakonu przedstawiciela rodziny wysokiej pozycji i następnie naśladowania tego przykładu przez pozostałych.

Warto też zauważyć, że w obu gałęziach zakonu, które obejmowały wszak obszar podzielony granicami politycznymi (na Śląsku między poszczególne księstwa, a w baliwacie między Pomorze szczecińskie, wołogojskie i Marchię Brandenburską), przedstawiciele rodzin rycerskich, zwykle napływowych, swobodnie obejmowali godności w komturiach należących do danej prowincji zakonnej niezależnie do tego, czy leżały one akurat w tym księstwie, czy marchii, gdzie dobra miała dana rodzina. I tak np. Jeszko Poduszka, pochodzący z rodziny osiadłej w księstwie brzeskim, został komturem po wstąpieniu do komturii w leżącej w tym księstwie Małej Oleśnicy, ale także w Strzegomiu w księstwie świdnicko-jaworskim, Makowie w księstwie opawsko-raciborskim i Tyńcu w księstwie wrocławskim⁷⁴. Maciej Pannwitz, potomek rodziny osiadłej w kłodzkim, sprawował godność komtura w Oleśnicy Małej⁷⁵. Trzech przedstawicieli osiadłej na Pomorzu rodziny Schliebenów było komturami w Leśnicy w ziemi lubuskiej, pochodzący najpewniej z osiadłej w Nowej Marchii rodziny Wardemberg Gizo był komturem w pomorskiej Rurce, a potomków nowomarchijskich Wedłów spotykamy zarówno jako komturów w pomorskiej Swobnicy, jak i w nowomarchijskich Chwarszczanach i Łagowie. Z jednej strony wynikało to ze sposobu zarządzania prowincją zakonną, wewnątrz której przenoszono zakonników, z drugiej umożliwiało napływowym rodzinom rycerskim tworzenie środowiska przekraczającego granice polityczne.

⁷⁰ Busso von Alvensleben (F. A. Vossberg, *Die Siegel der Mark Brandenburg*, tabl. G. 2/14), Gebhard von Bortfelde, Reimar Günsterberg, Jerzy Schlabrendorf, Baltazar Schlieben, Bernard Schulenburg, Ryszard Schulenburg, Mikołaj Tirbach.

⁷¹ K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 314; T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 191–312.

⁷² Knecht, k. w Małej Oleśnicy w latach 1344–1352, w Łosiowie w 1350 r., we Wrocławiu w latach 1359–1360 i Swidger, k. w Małej Oleśnicy w 1374 r., w Zawadnie w latach 1374–1392, por. M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 350, 352; R. Heś, *Joannici*, s. 492, 494, 495, 525, 533. Komturów z baliwatu wymieniają przyp. 68 i 69.

⁷³ E. Rymar, *Günsternergowie. Szczeciński rajca — mordercą polskiego króla? Początki kariery rodu [w:] Kopijni-cy. Szyprowie. Tenutariusze*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2002, („Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza”, t. 8), s. 99–124, oraz mapka po artykule.

⁷⁴ M. Cetwiński, *Ród Jeszka Poduszki*, s. 235–241; M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 350; R. Heś, *Joannici*, s. 493, 499, 510, 517.

⁷⁵ T. Jurek, *Rodzina von Pannwitz. Awans i kariera Niemców na Śląsku w XIII–XIV w.*, „Sobótka” 1990, t. 45, s. 451–452; M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 350; R. Heś, *Joannici*, s. 494.

Używanie przez komturów zarówno w śląskiej, jak i brandenburskiej gałęzi zakonu, pieczęci herbowych dowodzi, iż pomimo wstąpienia do zakonu, nie tracili oni łączności z grupą społeczną, z której się wywodzili. Zwyczaj ten był na tyle silny, iż na Śląsku także niekiedy używali podobnych pieczęci komturzy z kapłańskich komturii parafialnych, jeśli pochodzili z rodzin szlacheckich lub mieszczańskich pretendujących do szlachectwa. Natomiast przełożeni komturii wiejskich w tej dzielnicy oraz mającej na poły rycerski charakter komturii w Strzegomiu używali głównie pieczęci herbowych⁷⁶. Znane są też pieczęcie herbowe ośmiu baliwów brandenburskich, którzy wcześniej sprawowali godność komtura w ziemi lubuskiej, Nowej Marchii czy na Pomorzu Zachodnim⁷⁷ i kilku tamtejszych komturów⁷⁸.

Prestiż i pozycja wynikająca ze sprawowanych w zakonie urzędów umożliwiały kontakt z dworami margrabiów i książąt oraz odgrywanie roli politycznej, i to także niezależnie od granic księstw czy marchii. O kontaktach komturów z rodzin rycerskich z dworami śląskimi świadczy częste kurtuazyjne tytułowanie ich jako *Gevetter* czy *compater* (np. Michał z Tyńca, Knecht von Haugwitz, i Günter, komtur w Piławie w latach 1318–1335), niekiedy przez kilku różnych książąt, jak w wypadku Michała⁷⁹. Jednak rycerskie komturie wiejskie na Śląsku, odgrywające mniejszą rolę w skali całej śląskiej gałęzi zakonu, nie dawały aż takich możliwości politycznych, jak pełnienie godności baliwa brandenburskiego lub komtura w tamtejszym baliwacie. Baliwowie i komturzy pełnią za Hohenzollernów rolę doradców margrabiów (baliw, komturzy Łagowa, Leśnicy, a także pomorskiej Swobnicy) i na Pomorzu za Bogusława X (baliw, komturzy Suchania i Swobnicy). Bernard Rohr, komtur Swobnicy i doradca księcia pomorskiego, został w 1499 r. mianowany przez margrabiów landwójtem Nowej Marchii. Utrzymywanie przez dostojników joannickich kontaktów politycznych po obu stronach granicy wskazuje na ich niezależność i dowodzi dużego znaczenia zakonu w tym regionie⁸⁰. Znane są przykłady pełnienia przez komturów roli dyplomatów, np. w 1474 r. w sporze o księstwo glogowskie baliw Jasper Günsterberg i komtur Łagowa Jakub Barfuss reprezentowali margrabiów wobec króla polskiego, a w 1479 r. komtur Chwarszczan był świadkiem pokoju zawartego przez margrabię z księciem Meklemburgii⁸¹.

Inaczej wyglądała obsada komturii wielkopolskich, oddalonych od obu głównych skupisk domów joannitów. Dom w Kościanie był typową komturią parafialną obsługiwaną przez kapłanów zakonnych, zapewne mieszczan⁸². Natomiast spore uposażenie komturii w Poznaniu i jej położenie poza obrębem miasta lokacyjnego nadawały jej charakter podobny do rycerskich komturii wiejskich. Do komturii należała też prebenda w kapitule poznańskiej, którą otrzymywał

⁷⁶ M. Starnawska, *Pieczęcie zakonów krzyżowych na ziemiach polskich w średniowieczu jako źródło do ich dziejów. Perspektywy badawcze* [w:] *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 107–110.

⁷⁷ Busso von Alvensleben, pieczęć z 1422 r.; Gebhard von Bortfelde z 1335 r., Reimar Günsterberg z 1407 r., Jerzy Schlabrendorf z 1509 i 1512 r., Baltazar von Schlieben z 1431 r., Bernard Schulenburg z 1389 r., Ryszard Schulenburg z 1478 r., Mikołaj Tirbach z 1451 r. — F.A. Vossberg, *Die Siegel der Mark Brandenburg*, tabl. G. 1/9, 12, 2/13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.

⁷⁸ Chwarszczany: Henryk von Arnim, Leśnica: Jan von Schlieben, Rurka: Jan Bukin i Bernard Kamentz; Swobnica: Michał Bukin, Hasso Wedel, Mikołaj Tirbach, Otto Blankenburg; Skarszewy (Pomorze Gdańskie, wówczas krzyżackie): Konrad Dorstat z 1326 r. — F.A. Vossberg, *Die Siegel der Mark Brandenburg*, tabl. G.2/32 33, 3/36, 39, 42, 43, 45, 48, 49.

⁷⁹ M. Starnawska, *Karrieren*, s. 116.

⁸⁰ Eadem, *Mnisi*, s. 26–27.

⁸¹ Ibidem, s. 25, 27.

⁸² M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 37.

w imieniu zakonu pleban kościoła św. Jana na dzisiejszej Malcie, kapłan zakonny zwykle pochodzenia mieszczańskiego⁸³.

Pomimo podległości komturii w Poznaniu przeorowi czeskiemu, z powodu jej oddalenia od innych placówek tej gałęzi zakonu, jak i domów należących do baliwatu brandenburskiego, nie zawsze obsadzano ją zakonnikami z przeoratu. Do 1425 r. tylko paru komturów wywodziło się ze Śląska lub Czech i piastowało godności także w innych domach przeoratu. Mikołaj zwany Poppo⁸⁴, komtur w latach 1360–1366, mógł być tożsamy z komturem miejskiej komturii parafialnej w Głubczycach w 1355 r. Popponem, który używał pieczęci z inicjałem „N”⁸⁵. W takim wypadku mógłby być kapłanem i mieszczaninem, ale jest to tylko jedna z możliwości⁸⁶. Benuszko, komtur w Poznaniu w latach 1386–1401, mógł być tożsamy z komturem w Tyńcu o takim samym imieniu w 1369 r.⁸⁷ Jedna zapiska nazywa go „Tworowski”, co trudno zinterpretować, gdyż jedyna miejscowość o nazwie Tworów leżała w Małopolsce, a brak jest poważnych przesłanek, by stamtąd wywodzić Benuszkę⁸⁸. Czeskie imię Bozdecha, komtura w latach 1417–1424, wskazuje, iż był on nominatem władz zakonu⁸⁹. Nie jest znane pochodzenie Jana z *Zelenicz*, komtura w 1309 r., ale mógł on wywodzić się z którejś z wielkopolskich wsi o nazwie Zieliniec i Zielęcin⁹⁰. Mikołaj Behr, komtur w 1348 r., który wzorem innych komturów przeoratu czeskiego przywiesił na jednym z dyplomów osobistą pieczęć herbową, był potomkiem napływowej rodziny rycerskiej z Pomorza Zachodniego⁹¹, zatem raczej nie został przysłany do Poznania z Pragi, a już raczej z baliwatu. Komtur w latach 1408–1412, Bogusz, szlachcic (*nobilis*) i pasowany rycerz (*strenuus*), zapewne pochodził z Królestwa Polskiego, skoro w dokumencie Władysława Jagiełły został określony jako *miles noster fidelis*⁹², ale wyłącznie na podstawie imienia trudno związać go z konkretną rodziną. O pochodzeniu pozostałych komturów poznańskich przed 1425 r., znanych tylko z imion, nic nie można wnioskować⁹³. Wpływ przeorów czeskich na obsadę komturii poznańskiej był więc ograniczony.

⁸³ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań 2012, s. 41–43, 67, 367, 395, 519, 521, 604, 613–614, 688, 759–760.

⁸⁴ KDW, t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1979, nr 1558; t. 6, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Warszawa–Poznań 1982, nr 189; S. Karwowski, *Komandorya i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1911, t. 36, s. 20–22.

⁸⁵ R. Heś, *Joannici*, s. 479; M. Starnawska, *Pieczęcie*, s. 107.

⁸⁶ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 39, 277–278.

⁸⁷ Ibidem, s. 347 (autorka błędnie zaliczyła go do rodziny Haugwitzów); R. Heś, *Joannici*, s. 517; *Księga ziemna poznańska 1400–1407*, wyd. K. Kaczmarczyk, K. Rzycki, Poznań 1960, nr 636, 638, 639, 666.

⁸⁸ *Księga ziemna poznańska*, nr 531; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 12, Warszawa 1892, s. 687.

⁸⁹ KDW, t. 8, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, Warszawa–Poznań 1989, nr 796; AP w Poznaniu, *Księga ziemna poznańska*, nr 6, k. 5v; AC, t. 3, k. 31, t. 4, k. 24v, 47, 64v, 66–66v, 90, 135, t. 5, k. 36, t. 6, 65v; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 22; J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, s. 147. Dziękuję prof. Zofii Tarajło-Lipowskiej i prof. Jaroslavovi Lipowskiemu za konsultację onomastyczną w sprawie imienia Bozdech.

⁹⁰ KDW, t. 2, nr 929; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, Warszawa 1895, s. 594.

⁹¹ KDW, t. 2, nr 1264, 1278; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 19; S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 8–9; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 168–169.

⁹² KDW, t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908; nr 142, t. 7, wyd. A. Gąsiorowski, R. Walczak, Warszawa–Poznań 1985, nr 609; AP w Poznaniu, *Księga ziemna poznańska*, nr 3, k. 90, 175; A. Bogucki, *Strenuus jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XV w.)*, „Przegląd Historyczny”, t. 77, 1986, z. 4, s. 629–647; idem, *Polskie nazwy rycerstwa w średniowieczu. Przyczynki do historii ustroju społecznego*, Włocławek 2001, s. 67–68.

⁹³ Helman, k. w r. 1338, por. KDW, t. 2, nr 1176, 1184. S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 42, wskazuje osoby pochodzenia mieszczańskiego i szlacheckiego, noszące to miano, ale wydaje się, iż jest to imię, a nie przydomek czy protonazwisko, por. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1970, s. 283. Ponadto Albert, k. w latach 1404–1405, por. AC, t. 1, k. 67v, 129.

Być może kilkuletnie rządy Czecha Bozdecha spowodowały interwencję króla Władysława Jagiełły, który wykorzystał trudną sytuację przeora czeskiego Ruperta, księcia chojnowsko-lubińskiego, w okresie wojen husyckich i w 1425 r. uzyskał od niego zgodę na mianowanie komturów poznańskich⁹⁴. Po 1425 r. nastąpiła jeszcze tylko jedna próba narzucenia przez władze przeoratu komtura czeskiego, mianowicie kapłana i mieszczanina z Chrudimia, Wincentego, wcześniej komtura w Strzegomiu w latach 1436–1439 i 1445–1458 i namiestnika przeora czeskiego na Śląsk i Polskę w roku 1451⁹⁵. Od 1461 r. był on plebanem w Poznaniu, a w latach 1463–1464 także komturem, ustąpił w 1465 r. na rzecz Jana Pampowskiego, potomka rozpoczynającej karierę wielkopolskiej rodziny szlacheckiej⁹⁶. Ze Śląska mógł pochodzić Pradel lub Prodel. komtur w latach 1433–1435. Wywodząca się z Turynгии rodzina Predlów osiadła na Śląsku pod koniec XIII w. Rodzina ta mieszkała także na Pomorzu Zachodnim, a pod koniec XIV w. jej przedstawiciele pojawili się też w Wielkopolsce, zatem komtur mógł być potomkiem osiedlających się w Wielkopolsce Pradlów, dla których uzyskanie przez ich krewniaka tej godności było elementem budowy pozycji⁹⁷. Pochodzenie paru innych komturów, znanych tylko z popularnych w średniowieczu imion, jest nie do ustalenia⁹⁸.

Wszyscy komturzy po 1425 r., o których wiadomo coś więcej, byli, oprócz Wincentego, pochodzenia szlacheckiego. Jakub (1428–1432) został raz określony jako *nobilis*⁹⁹. Michał (1436–1448) był szlachcicem (*nobilis*) o nazwisku zapisywanym jako „Ranczski”, „Ronczski”, „Ranczsky” lub „Randzki”, którego nie zidentyfikowano. Stanisław Karwowski odczytał to nazwisko jako „Rucki”, co może wskazywać na jego pochodzenie z rodziny szlacheckiej herbu Jastrzębiec, występującej m.in. na Kujawach¹⁰⁰. Po ustąpieniu Michała w 1448 r., godność komtura piastowali kolejno potomkowie rodzin szlacheckich z leżących blisko siebie wsi w powiecie kościańskim, powiązani ze sobą różnymi sprawami majątkowymi i więzami rodzinnymi: Tomisław Chełmski (1448–1464)¹⁰¹, Jan Pampowski (1465–1475 lub 1476, po krótkim epizodzie rządów Wincentego z Chrudimia)¹⁰²,

⁹⁴ M. Starnawska, *Między Jerozolimą*, s. 71.

⁹⁵ Ibidem, s. 373; R. Heś, *Joannici*, s. 511; AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, dokument z 22 stycznia 1436 r.

⁹⁶ RML nr 37; P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, s. 688, 759; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 25; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 20–21.

⁹⁷ T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 267; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo*, s. 259; S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 80–81; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1, *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959, s. 595–596.

⁹⁸ Henryk, k. w 1426 r., por. AC, t. 9, k. 145, 154, 258; Jan, k. w 1427 r., por. AC, t. 10, k. 17v; Piotr, k. w 1427 r., por. AC, t. 10, k. 172v, 191v; Jerzy Fallzehay, k. w 1432 r., por. AC, t. 16, k. 5; Jan, k. w 1435 r., por. AC, t. 19, k. 184.

⁹⁹ AC, t. 11, k. 21v, 79; t. 12, k. 187; t. 15, k. 126v, 179 v; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 23.

¹⁰⁰ AC, t. 20, k. 55v, 86v, 115v, 162v, 180; t. 21, k. 5, 20v; t. 22, k. 27, 31v, 54; t. 23, k. 43, 51, 62, 74v t. 24, k. 47, 69, 81v, 108; t. 25, k. 8, 14v, 42, 43v, 60, 71v; t. 26, k. 4v, 20v, 28v, 51v, 86; t. 27, k. 43v, 83; t. 29, k. 160; t. 30, k. 34, 58v, 102; t. 31, k. 4; KDW, t. 5, nr 600, 712; *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. 1, Kraków 1894, nr 299, t. 2, Kraków 1902, nr 1164, 1177, 1235; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 23–24; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk 1841, s. 172.

¹⁰¹ AC, t. 30, k. 66v, 102, 105v, 106v, 110v; t. 31, k. 44v, 51v, 52v, 58v, 62, 113, 115v; RML, nr 1198; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 20–21; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 24–25.

¹⁰² S. Karwowski, *Komandorya*, s. 25–26; Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps nr 3520, mkf nr 52 415, Wy-pisy źródłowe z akt biskupich diecezji poznańskiej zebrane przez E. Majkowskiego, k. 174, 188; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 21–22.

Klemens Skoraczewski (Skoraszewski? 1476–1481)¹⁰³ i Piotr Siedlecki (1496–1497)¹⁰⁴. W 1504 r. komturem został Stanisław Dłuski, krewny Pampowskich¹⁰⁵. Szlachcicem był także Jan Helgot (1484–1492)¹⁰⁶ oraz Mikołaj Krzyszkowski (1498–1503)¹⁰⁷. Przedstawicielem nieco możniejszej rodziny, która w drugiej połowie XV w. awansowała w szeregi możnowładztwa, podobnie jak Pampowscy, z którymi była spowinowacona, był syn stolnika poznańskiego Wojciecha Andrzej Górski (1493–1496)¹⁰⁸.

Przynajmniej dwaj z nich byli pasowanymi rycerzami¹⁰⁹. Co najmniej dwóch z nich, Jan Pampowski i Andrzej Górski, wstąpili do zakonu jako wdowcy, od razu otrzymując godność komtura¹¹⁰. Kilku przed wstąpieniem do zakonu sprawowało godności świeckie — Jan Helgot piastował jakąś funkcję w zarządzie żup wielickich¹¹¹; Górski był dworzaninem królewskim i podkomorzym poznańskim w latach 1479–1485, a ponadto starostą w Drahimiu i Wałczu do 1484 r. oraz aż do śmierci w Człuchowie, zatem także już po wstąpieniu do zakonu¹¹²; Mikołaj Krzyszkowski równocześnie z godnością komtura pełnił urząd wojskiego poznańskiego¹¹³. Od czasu, gdy królowie polscy uzyskali prawo obsadzania godności komturów poznańskich, urząd ten stał się, najpierw dla szlacheckich rodzin wielkopolskich zarówno pochodzenia miejscowego, jak i napływowych, dogodnym środkiem ułatwiającym zakorzenienie się w Wielkopolsce i awans społeczny (Pradłowie, Pampowscy), a następnie apanażem dla zaufanych króla. Tę ostatnią funkcję pełnił także w XVI w.¹¹⁴

¹⁰³ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 27–28. W sąsiedztwie Pępowa, siedziby rodowej Pampowskich, leży wieś Skoraszewice, zaś nieco dalej Skoraszewo. W Wielkopolsce była rodzina szlachecka Skoraszewskich por. B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1854, s. 227; Andrzej Kamieński, *Skoraszewski Władysław* [w:] PSB, t. 38, z. 2, Warszawa–Kraków 1998, s. 256; *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, cz. 3, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1993–1999, s. 915, dostępny online: <<http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=skoraszewo&d=0&t=0>>; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, Warszawa 1889, s. 695–696.

¹⁰⁴ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 30–31; A. Gąsiorowski, *Siedlecki Mikołaj* [w:] PSB, t. 36, Warszawa–Kraków 1996, s. 553.

¹⁰⁵ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 32–33; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 22–23.

¹⁰⁶ MRPS, wyd. T. Wierzbowski, t. 1, Warszawa 1895, s. 86, nr 1673; *Acta capitulorum*, t. 2, nr 1459; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 28–29; S. Kozierowski, *Obce rycerstwo*, s. 142.

¹⁰⁷ MRPS, t. 2, s. 72, nr 1151; t. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1908, s. 73, 105; Biblioteka PAN i PAU w Krakowie, rkps nr 3518 — Odpisy dokumentów dotyczących braci szpitalnych św. Jana Jerozolimskiego (joannitów) zebrane przez E. Majkowskiego, zob. Biblioteka Narodowa, mkf nr 52 413, k. 191–193; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 31–32; *Urzędnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 158, poz. 499.

¹⁰⁸ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 29–30 (błędnie uznany za syna, a nie brata, Wojciecha Górskiego, kasztelana łędzkiego); W. Brzeziński, *Krąg rodzinny kasztelana łędzkiego Wojciecha Górskiego herbu Łodzia (+ 1494)*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2014, t. 18, s. 25–26, 34, 50; *Górski Jan* [w:] PSB, t. 8, Wrocław–Warszawa–Kraków 1960, s. 441–442 [hasło podpisane Red.]; P. Dembiński, *Poznańska kapituła*, s. 423–425, 705–707.

¹⁰⁹ Michał „Rucki” — AC, t. 22, k. 31v; t. 23, k. 51; t. 24, k. 47, 69; t. 25, k. 60; t. 27, k. 83; t. 29, k. 34; t. 31, k. 4; *Acta capitulorum*, t. 2, nr 1235; Tomisław Chełmski — AC, t. 31, k. 115v.

¹¹⁰ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 19–22; W. Brzeziński, *Krąg rodzinny*, s. 26.

¹¹¹ MRPS, t. 1, s. 86, nr 1673 — nominacja królewska dla krajczego królowej na *portulanatum* żup wielickich, po zwolnieniu tej godności wskutek uzyskania przez Helgota komturii. Według R. Rybarskiego, *Wielickie żupy solne w latach 1497–1594*, Warszawa 1932, s. 120, *portulanus* był po prostu odźwiernym, jednak określenie w Metryce Koronnej musi oznaczać jakiś poważniejszy urząd, trudno bowiem sobie wyobrazić, by król osobiście mianował odźwiernych.

¹¹² W. Brzeziński, *Krąg rodzinny*, s. 25–26; *Urzędnicy wielkopolscy*, s. 148, poz. 418, s. 185; A. Gąsiorowski, *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*, Warszawa–Poznań 1981, s. 73; S. Karwowski, *Komandorya*, s. 29.

¹¹³ *Urzędnicy wielkopolscy*, s. 158, poz. 499.

¹¹⁴ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 34–35, 39; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski*, s. 21.

Komturie wiejskie, obsadzone przez potomków rodzin rycerskich, miały w każdym z trzech opisanych tu regionów (baliwat, Śląsk i Poznań) inne znaczenie — dominowały w baliwacie, mniejszą rolę odgrywały na Śląsku, zaś oddalony od innych skupisk dom w Poznaniu miał dla zakonu znaczenie marginalne. Wszędzie jednak objęcie godności komtura było dla potomków rodzin rycerskich danej prowincji jednym ze sposobów budowy własnej pozycji. Na Śląsku i Pomorzu była to jedna z dróg ułatwiających napływowym rodzinom rycerskim zakorzenienie się w miejscowym społeczeństwie. Komturia poznańska także początkowo odgrywała taką rolę (Behr, Pradel), ale od drugiej ćwierci XV w. stała się przede wszystkim formą apanażu dla miejscowych rodzin szlacheckich, umożliwiając im awans, zaś pod koniec tego stulecia — apanażem dla protegowanych króla. Procesy te odbywały się w okresie, gdy militarne zadania w zakonie joannitów odgrywały coraz mniejszą rolę. W umowie między królem Jagiełłą a przeorem czeskim Rupertem z 1425 r. mowa jest o zakazie udawania się joannitów poznańskich na wyprawy bez zgody króla i rady królewskiej¹¹⁵. Zapewne chodziło o ewentualne wyprawy w obronie Rodos. Istotnie o takich wypadkach później nie słyhać, natomiast komtur Piotr Siedlecki prawdopodobnie zginął na wyprawie bukowińskiej Jana Olbrachta w 1497 r.¹¹⁶ Postawa jego nie różniła się od postawy innych potomków rodzin szlacheckich z Królestwa Polskiego. Także na Śląsku i w Brandenburgii komturzy z tamtejszych rodzin szlacheckich prowadzili życie podobne do ich świeckich kuzynów. Piastowanie godności komtura joannitów umożliwiało więc potomkom napływowym rodzin rycerskich zakorzenienie się wśród miejscowej szlachty, zaś potomkom szlachty miejscowej — utrzymanie pozycji rodu lub awans społeczny.

Bibliografia załącznikowa

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Acta Causarum, t. 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Księga ziemska poznańska, nr 3, 6.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Akta miasta Wrocławia, dokument z 22 stycznia 1436 r.

Rep. 68, nr 347.

Biblioteka PAN i PAU w Krakowie

Rkps nr 3518, Odpisy dokumentów dotyczących braci szpitalnych św. Jana Jerozolimskiego (joannitów) zebrane przez Edmunda Majkowskiego, mkf w Bibliotece Narodowej, nr 52 413.

Rkps nr 3520, Wypisy źródłowe z akt biskupich diecezji poznańskiej zebrane przez Edmunda Majkowskiego, mkf w Bibliotece Narodowej w Warszawie, nr 52 415.

Praga, Národní archiv

Řád Maltézský, Lisitiny (dostępne też *online*: <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/fond>>).

Řád Maltézský, Spisy, nr inw. 2560, kart. 1030, sygn. 5.

Źródła drukowane

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta, wyd. B. Ulanowski, t. 1, Kraków 1894; t. 2, Kraków 1902.

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae, t. 5, fasc. 1, wyd. J. Šebánek, Sáša Dušková, Pragae 1974.

¹¹⁵ Praga, Národní archiv, Řád Maltézský, Spisy, nr inw. 2560, kart. 1030, sygn. 5.

¹¹⁶ S. Karwowski, *Komandorya*, s. 31; A. Gašiorowski, *Siedlecki Mikołaj*, s. 553.

- Codex diplomaticus Poloniae*, t. 2, cz. 1, wyd. L. Ryzyszczewski, A. Muczowski, Varsaviae 1848; t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Varsaviae 1858.
- Codex diplomaticus Silesiae*, t. 16, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1301–1315*, oprac. C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1982.
- Delaville Le Roulx J., *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem 1100–1310*, t. 2, Paris 1897.
- Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 4, 1888, s. 111–531.
- J. *Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch*, t. 6, cz. 5, *Der abgestorbene Adel der Provinz und Mark Brandenburg*, oprac. G.A. Mülverstedt, Nürnberg 1880, cz. 8, *Der abgestorbene Adel der preussischen Provinz Schlesien*, oprac. C. Błażek, cz. 2, Nürnberg 1890, publikacja dostępna online: <<https://gdz.sub.uni-goettingen.de/volumes/id/PPN640974937?page=1>>.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877; t. 2, wyd. idem, Poznań 1878; t. 3, wyd. idem, Poznań 1879; t. 5, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908; t. 6, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Warszawa–Poznań 1982; t. 7, wyd. A. Gąsiorowski, R. Walczak, Warszawa–Poznań 1985; t. 8, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, Warszawa–Poznań 1989.
- Księga ziemska poznańska 1400–1407*, wyd. K. Kaczmarczyk, K. Rzycki, Poznań 1960.
- Matricularum Regni Poloniae summaria*, wyd. T. Wierzbowski, t. 1, Warszawa 1895; t. 2, Warszawa 1897; t. 3, 1908.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk 1841.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1854.
- Pommerellisches Urkundenbuch*, wyd. M. Perlach, Danzig 1882.
- Pommersches Urkundenbuch*, t. 2, cz. 1, wyd. R. Prümers, Stettin 1881; cz. 2, wyd. idem, Stettin 1885; t. 3, cz. 1, wyd. idem, Stettin 1888; cz. 2, wyd. idem, Stettin 1891; series nova, t. 1, wyd. K. Conrad, Köln–Wien 1970.
- Preußisches Urkundenbuch*, t. 2, wyd. M. Hein, E. Maschke, Königsberg in Preussen 1932–1939.
- Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, wyd. H. Appelt, Wien 1971; t. 2, wyd. W. Irgang, Wien 1977; t. 3, wyd. idem, Köln–Wien 1984; t. 4, wyd. idem, Köln–Wien 1988; t. 5, wyd. idem, Köln–Wien 1993; t. 6, wyd. idem przy współpracy D. Schadewaldt, Köln–Weimar–Wien 1998.
- Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch, Einleitungsband, Abt. A: Geschichte der Heraldik: Wappenwesen, Wappenkunst und Wappenwissenschaft*, Erlangen und Görlitz 1890, s. 140, publikacja dostępna online: <<http://data.cerl.org/siebmacher/>>.
- Sinapius J., *Schlesische Curiositäten*, t. 1, Leipzig 1720.
- Urkunden und Regesten zur Geschichte des Templerordens im Bereich des Bistums Cammin und der Kirchenprovinz Gnesen*, wyd. W. Irgang, Köln–Wien 1987.

Opracowania

- Barber M., *Templariusze*, tłum. R. Sudół, Warszawa 1999.
- Biewer L., *Die Johanniter vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Ein Überblick [w:] Regionalität und Transfersgeschichte. Ritterordenskommenden der Templer und Johanniter im nordöstlichen Deutschland und in Polen*, red. Ch. Gahlbeck, H.-D. Heimann, D. Schumann, Berlin 2014, („Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte”, t. 9; „Schriften der Landesgeschichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg. Neue Folge”, t. 4), s. 497–511.
- Bogucki A., *Polskie nazwy rycerstwa w średniowieczu. Przyczynki do historii ustroju społecznego*, Włocławek 2001; *Strenuus jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XV w.)*, „Przegląd Historyczny”, t. 77, 1986, z. 4, s. 625–648.
- Borchardt K., *The Hospitallers in Pomerania: Between the Priories of Bohemia and Alamania [w:] The Military Orders*, t. 2, *Welfare and Warfare*, red. H. Nicholson, Aldershot 1998, s. 295–306; *Verwaltungsstrukturen bei den deutschen Johannitern (12. Bis 14. Jahrhundert) [w:] Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*, red. K. Borchardt, L. Jan, Brno 2011, s. 51–77.

- Brzeziński W., *Krąg rodzinny kasztelana łędzkiego Wojciecha Górskiego herbu Łodzia (+ 1494)*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2014, t. 18, s. 15–51.
- Brzustowicz G.J., *Die Aufhebung des Templerordens in der Neumark und in Pommern* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte. Ritterordenskommenden der Templer und Johanniter im nordöstlichen Deutschland und in Polen*, red. Ch. Gahlbeck, H.-D. Heimann, D. Schumann, Berlin 2014, („Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte”, t. 9; „Schriften der Landesgeschichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg. Neue Folge”, t. 4), s. 155–170; *Likwidacja zakonu templariuszy w Nowej Marchii i na Pomorzu Zachodnim*, „Nasza Przeszłość” 2009, t. 111, s. 251–267; *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku. Polityka — gospodarka — kultura — genealogia*, Warszawa 2004.
- Burzyński E., *Templariusze na Śląsku. Komandoria w Oleśnicy Małej*, „Śląskie Studia Historyczne” 2007, t. 13, s. 157–172; *Zakon rycerski templariuszy na ziemiach Polski piastowskiej i na Pomorzu Zachodnim*, Wodzisław Śląski 2010.
- Cetwiński, *Ród Jeszka Poduszki i kościół w Brzezimierzu* [w:] idem, *Śląski tygiel*, Częstochowa 2001, s. 225–243; *Kilka uwag o imionach rycerstwa śląskiego w XII–XIII wieku* [w:] idem, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001, s. 55–61; *Polak Albert i Niemiec Mroczko. Zarys przemian etnicznych i kulturalnych rycerstwa śląskiego do połowy XIV wieku* [w:] idem, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001, s. 62–74; *Rycerstwo pogranicza łużycko-śląskiego w XIII–XIV wieku* [w:] idem, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001, s. 155–162; *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982; *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Pochodzenie — gospodarka — polityka*, Wrocław 1980; *Ze studiów nad Strzegomiami*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, No 226, „Historia”, t. 26, 1974, s. 17–29.
- Demurger A., *Jakub de Molay. Zmierzch templariuszy*, tłum. M. Satora Toruń 2012.
- Demiński P., *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań 2012.
- Dola K., *Zakon joannitów na Śląsku do połowy XIV wieku*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 1973, t. 3, s. 43–86.
- Dolański D., Konopnicka-Szatarska M., *Ekonomiczne i religijne podłoże konfliktu między Janem z Kostrzyzna a joannitami*, „Rocznik Lubuski”, t. 27, 2001, cz. 1, s. 73–81.
- Elm K., *Die Spiritualität der geistlichen Ritterorden des Mittelalters. Forschungsstand und Forschungsprobleme* [w:] *Die Spiritualität der Ritterorden im Mittelalter*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1993 („Ordines militares. Colloquia Torunensia Historica”, t. 7), s. 7–44.
- Fleckenstein J., *Die Rechtfertigung der geistlichen Ritterorden nach der Schrift »De laude novae militiae« Bernhards von Clairvaux* [w:] *Die geistlichen Ritterorden Europas*, red. J. Fleckenstein, M. Hellmann, Sigmaringen 1980, s. 9–22.
- Gahlbeck Ch., *Lagow (Łagów) oder Sonnenburg (Słońsk). Zur Frage der Residenzbildung in der Ballei Brandenburg der Johanniter von 1317 bis 1527* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte. Ritterordenskommenden der Templer und Johanniter im nordöstlichen Deutschland und in Polen*, red. idem, H.-D. Heimann, D. Schumann, Berlin 2014, („Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte”, t. 9; „Schriften der Landesgeschichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg. Neue Folge”, t. 4), s. 271–337; *Zur Herkunft und Zusammensetzung des neumärkischen Adels bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts* [w:] *Landesherr, Adel und Städte in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Neumark*, Berlin 2015, („Bibliothek der Brandenburgischen und Preussischen Geschichte”, t. 14), s. 115–181.
- Gancarczyk K., *W kwestii początków zakonu joannitów na Śląsku*, „Sobótka”, t. 40, 1985, nr 2, s. 191–201.
- Gąsiorowski A., *Starostowie wielkopolskich miast królewskich w dobie jagiellońskiej*, Warszawa–Poznań 1981.
- Gładysz M., *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku*, Warszawa 2002.
- Goliński M., *Uposażenie i organizacja zakonu templariuszy w Polsce do 1241 roku*, „Kwartalnik Historyczny” t. 98, 1991, nr 1, s. 3–20.
- Górski K., *Religijność Krzyżaków a klimat kulturalny*, „Przegląd Historyczny”, t. 75, 1984, z. 2, s. 249–256.

- Guzikowski K., *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV wieku*, Szczecin 2015.
- Heś R., *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Hiestand R., *Die Anfänge der Johanniter* [w:] *Die geistlichen Ritterorden Europas*, red. J. Fleckenstein, M. Hellmann, Sigmaringen 1980, s. 31–80.
- Hope P., *Curia Militiae Templi in Liceniz. Z dziejów templariuszy na zaodrzańskim obszarze diecezji lubuskiej*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1994–1995, t. 2–3, s. 11–18; *Kwestia sprowadzenia templariuszy do Polski. Rozwój uposażenia zakonu w Wielkopolsce*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1993, t. 1, s. 15–40.
- Jan L., *Die Entwicklung des böhmischen Priorats der Johanniter* [w:] *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*, red. idem, K. Borchardt, Brno 2011, s. 79–98.
- Jurek T., *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996; *Rodzina von Pannowitz. Awans i kariera Niemców na Śląsku w XIII–XIV w.*, „Sobótka” 1990, t. 45, s. 439–457.
- Kaak H., *Verteidigung und Festigung der Position des Johanniterordens in der Neumark im 16. und 17. Jahrhundert* [w:] *Regionalität und Transfergeschichte. Ritterordenskommenden der Templer und Johanniter im nordöstlichen Deutschland und in Polen*, red. Ch. Gahlbeck, H.-D. Heimann, D. Schumann, Berlin 2014, („Studien zur brandenburgischen und vergleichenden Landesgeschichte”, t. 9; „Schriften der Landesgeschichtlichen Vereinigung für die Mark Brandenburg. Neue Folge”, t. 4), s. 467–496.
- Karwowski S., *Komandorya i kościół św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1911, t. 36, s. 1–104.
- von Klewitz A., *Baliwat brandenburski rycerskiego zakonu szpitalników św. Jana Jerozolimskiego — ewangelicka gałąź zakonu joannitów* [w:] *Joannici i ich związki z ziemiami polskimi*, red. P. Deles, P. Mrozowski, Warszawa 2014, s. 251–277.
- Kłoczowski J., *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003.
- Kneschke E.H., *Neues Allgemeines Deutsches Adels — Lexicon*, t. 1, Leipzig 1859; t. 2, Leipzig 1860; t. 4, Leipzig 1863; t. 5, Leipzig 1864; t. 6, Leipzig 1865; t. 7, Leipzig 1867; t. 8, Leipzig 1868.
- Knothe H., *Die ältesten Siegel der oberlausitzer Adels*, „Neues Lausitzisches Magazin” 1891, t. 67, s. 1–32.
- Kozierowski S., *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII–XVI wieku*, Poznań 1929.
- Lange T.W., *Joannici na Pomorzu Gdańskim. Stan badań — interpretacje — próba syntezy*, „Zapiski Historyczne” 1994, t. 59, s. 7–19.
- Leclercq J., *L'Ordine del Tempio: monachesimo guerriero e spiritualità medievale* [w:] *I Templari: mito e storia. Atti del Convegno Internazionale di Studi alla Magione Templare di Poggibonsi — Siena, 29–31 Maggio 1987*, red. G. Minnucci, F. Sardi, Siena 1989, s. 1–8.
- von Ledebuhr L., *Adelslexicon der preussischen Monarchie*, t. 2, Berlin 1856.
- Luttrell A., *The Hospitaller Province of Alamania to 1428* [w:] *Ritterorden und Region — politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1995, („Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica”, t. 8), s. 21–41.
- Melville M., *Dzieje templariuszy*, tłum. A. Jędrychowska, Warszawa 1991.
- Mitáček J., *Die böhmische Provinz des Johanniterordens und die Luxemburger 1310–1437* [w:] *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*, red. L. Jan, K. Borchardt, Brno 2011, s. 99–113; *Česká provincie provincie řádu johanitů a doba lucemburská / The Czech province of the Knights Hospitaller and the era of the Luxembourgs* [w:] *Stopy minulosti / Vestiges of the past*, red. idem, L. Galuška i in., Brno 2011, s. 165–192; *Čeští johanité v prvních desetiletích vlády Lucemburků*, „Acta Musei Moraviae. Scientiae Sociales” 2003, t. 88, s. 153–169; *Strakonice ve struktuře české provincie řádu johanitů za vlády Lucemburků (1310–1419)*, „Jihočeský Sborník Historický” 2006, t. 75, s. 40–61; *Ziemovit Těšínský — generální převor řádu johanitů a slejský kníže*, „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity” 1999, t. 46, s. 17–40.
- Neues Preussisches Adels-Lexicon, t. 4, Leipzig 1837.
- Nicholson H., *Rycerze templariusze*, tłum. P. Chojnacki, Warszawa 2005.
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1, *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959.

- O'Malley G., *The English Knight Hospitaller and the Reformation* [w:] *The Military Orders and the Reformation. Choices, State building, and the Weight of Tradition. Papers of the Utrecht Conference, 30 September–2 October 2004*, red. J.A. Mol, K. Militzer, H. Nicholson, Hilversum 2006, s. 79–99.
- Opgenoorth E., *Die Ballei Brandenburg des Johanniterordens im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation*, Würzburg 1963.
- von Pflugk-Harttung J., *Die Anfänge des Johanniterordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Meckenburg*, Berlin 1899; *Die inneren Verhältnisse des Johanniterordens in Deutschland, besonders im östlichen Niederdeutschland (bis zum Beginne der Herrenmeisterwürde)*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1900, t. 20, s. 1–18, 132–158.
- Radacki Z., *Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego*, Warszawa 1976.
- Rymar E., *Günsternergowie. Szczeciński rajca — mordercą polskiego króla? Początki kariery rodu* [w:] *Kopijnicy. Szyprowie. Tenutariusze*, red. B. Śliwiński, („Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza”, t. 8), Gdańsk 2002, s. 99–124.
- Sarnovsky J., *Vorgeschichte und Anfänge der Reformation in der Ballei Brandenburg des Johanniterordens* [w:] *The Military Orders and the Reformation. Choices, State Building, and the Weight of Tradition. Papers of the Utrecht Conference, 30 September–2 October 2004*, red. J.A. Mol, K. Militzer, H. Nicholson, Hilversum 2006, s. 119–137.
- Schein S., *The Templars: the regular army of the Holy Land and the spearhead of the army of its reconquest* [w:] *I Templari: mito e storia. Atti del Convegno Internazionale di Studi alla Magione Templare di Poggibonsi — Siena, 29–31 Maggio 1987*, red. G. Minnucci, F. Sardi, Siena 1989, s. 15–25.
- Schmilewski U., *Der schlesische Adel bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Herkunft, Zusammensetzung und politisch-gesellschaftliche Rolle*, Würzburg 2001 („Wissenschaftliche Schriften des Vereins für Geschichte Schlesiens”, t. 5).
- Semkowicz W., *Ród Awdańców w wiekach średnich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1917, t. 44, s. 153–292.
- Sire H.J.A., *Kawalerowie maltańscy*, tłum. H. Szczerkowska, Warszawa 2000.
- Smoliński M., *Joannici w polityce książąt polskich i pomorskich od połowy XII do pierwszego ćwierćwiecza XIV wieku*, Gdańsk 2008.
- Sozański J., *Tajemnice zakonu maltańskiego*, Warszawa 1993.
- Starnawska M., *Duszpasterstwo parafialne joannitów w miastach Śląska i Wielkopolski w późnym średniowieczu* [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 I 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 115–126; *Joannici w średniowiecznej Polsce* [w:] *Joannici i ich związki z ziemią polskimi*, red. P. Deles, P. Mrozowski, Warszawa 2014, s. 113–148; *Karrieren innerhalb des Johanniterordens (In den schlesischen ländlichen Kommenden des Böhmisches Priorats) als Bestandteil familierer Strategien des Rittertums*, „Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2015, t. 20, s. 103–121; *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowa na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999; *Mnisi — rycerze — szlachta. Templariusze i joannici na pograniczu wielkopolsko-brandenbursko-pomorskim*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 99, 1992, nr 1, s. 3–31; *Notizie sulla composizione e sulla struttura dell'Ordine del Tempio in Polonia* [w:] *I Templari: mito e storia. Atti del Convegno Internazionale di Studi alla Magione Templare di Poggibonsi — Siena 29–31 Maggio 1987*, red. G. Minnucci, F. Sardi, Siena, s. 143–151; *Pieczczę zakonów krzyżowych na ziemiach polskich w średniowieczu jako źródło do ich dziejów. Perspektywy badawcze* [w:] *Pieczczę w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zbiór studiów*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 89–119; *Siemowit* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 37, z. 1, Warszawa–Kraków 1996, s. 75–76.
- Svoboda J., *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- Szybkowski, *Elita ziemiska Wielkopolski i Kujaw za panowania pierwszych Jagiellonów (1386–1501). Trwanie i wymiana* [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. Wojciech Falkowski, Warszawa 2004, s. 309–338.

- Turek-Kwiatkowska L., *Rycerstwo zachodniopomorskie* [w:] *Etos rycerski w Europie Środkowej i Wschodniej od X do XV wieku*, red. W. Peltz, J. Dudek, Zielona Góra 1997, s. 85–96.
- Urządnicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- Vossberg F.A., *Die Siegel der Mark Brandenburg*, Berlin 1868.
- Waldstein-Wartenberg B., *Rechtsgeschichte des Malteserordens*, Wien–München 1969; *Die Vassalen Christi. Kurgeschichte des Johanniterorden im Mittelalter*, Köln–Böhlau 1988.
- Wesołowska S., *Bibliografia prac prof. dr hab. Edwarda Rymara*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 21 (50), 2006, z. 4, s. 19–56.
- Wiesiołowski J., *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przelomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- Wrobel R.M., *Die Johanniter in Oberschlesien. Gründung, Entwicklung und Niedergang der Kommenden Makau, Alt–Zülz und Cosel*, Würzburg 2010.
- Wybranowski D., *Fundacja komandorii joannitów w Goleniowie na tle stosunków księcia Bogusława IV z zakonami rycerskimi w latach 1280–1291*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 14 (43), 1999, z. 3, s. 9–31.
- Zdrenka J., *Elity Pomorza Zachodniego w późnym średniowieczu* [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Falkowski, Warszawa 2004, s. 299–308; *Stan badań nad rycerstwem zachodniopomorskim (osiągnięcia historiografii niemieckiej i polskiej)* [w:] *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 197–217.

Wykaz skrótów

AA	—	Archiwum Archidiecezjalne
AC	—	Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Acta Causarum
AP	—	Archiwum Państwowe
CDP	—	<i>Codex diplomaticus Poloniae</i>
CDS	—	<i>Codex diplomaticus Silesiae</i>
k.	—	komtur [w przypisach]
KDW	—	<i>Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski</i>
Kneschke	—	Ernst Heinrich Kneschke, <i>Neues Allgemeines Deutsches Adels — Lexicon</i>
MRPS	—	<i>Matricularum Regni Poloniae summaria</i>
PSB	—	<i>Polski słownik biograficzny</i>
Pommerell. UB	—	<i>Pommerellisches Urkundenbuch</i>
Pommersch. UB	—	<i>Pommersches Urkundenbuch</i>
RML	—	Praga, Národní archiv, Řád Maltézský — Lisitiny
SR	—	<i>Regesten zur schlesischen Geschichte</i>
SUB	—	<i>Schlesisches Urkundenbuch</i>

Maria Starnawska, *Descendants of Knight / Noble Families in St. John's Commandery in Silesia, Greater Poland and Brandenburg Balinese.* During the Crusades and the flourishing of knightly culture, the Hospitallers and other knightly orders were to fully implement the synthesis of knightly and Christian ideals. After the crusade movement had ceased, the sense of the continued existence of knightly orders established to support it became questionable. The Templars did not survive this crisis, but the Knights of St. John succeeded. They survived, undertaking various forms of activity in Europe, more or less connected with their original calling (running hospitals, parishes, etc.). One of the survival strategies was to transform at least some of the branches or branches of the order into a knightly association, grouping descendants of noble families, providing them with prestige, the opportunity to lead a knightly lifestyle, and salary.

They appeared on Polish lands in the mid-twelfth century thanks to Henryk prince of Sandomierz, who granted them property in Zagość on the Nida river. By the end of the Middle Ages, they had created a network of about 30 religious houses. The largest number of outlets was established in Silesia, in the Lubusz land and New Marchia as well as in West Pomerania. Knights were brought to them from areas located to the west — from Lusatia, Polabia, Old Marchia, Mecklenburg and even more distant areas of Germany, contributing to the Germanization of Silesian and Pomeranian knights-nobility.

In the late Middle Ages, both the Order of Knights of St. John and the nobility knighthood group in Pomerania and Silesia, and to a lesser extent in Greater Poland, underwent a period of serious changes, so it is worth examining whether these processes influenced each other. The author of the article took up this challenge and tried to answer in her text the question whether the joining of members of local or influential knightly families to the Order of Knights of St. John strengthened the position of one of these groups and whether joining one of them was for the Knights of St. John an important way of taking root in the local community living within the borders of the Gniezno metropolis and the Kamien diocese.

Keywords: Hospitallers, commanders, Greater Poland Silesia, knights, nobility.

